

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

ФАКУЛЬТЕТ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ТА ФІЛОЛОГІЇ

Форма навчання: заочна

Кафедра української мови та літератури

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПОСТМОДЕРНІЗМ» НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ

Виконала: студентка 6 курсу
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова та література)

Гловюк В.

(прізвище та ініціали)

Керівник:

к. філол. н.

Нікітова І.І.

(прізвище та ініціали)

Рецензент:

(прізвище та ініціали)

**ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПОСТМОДЕРНІЗМ» НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ПОСТМОДЕРНІЗМ З ПОГЛЯДУ ФІЛОСОФІЇ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА	8
1.1. Витоки, генеза та особливості філософії постмодернізму	8
1.2. Постмодерна естетика в сучасному літературному процесі	13
1.3. Сучасний стан шкільного вивчення літератури постмодернізму	23
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПОСТМОДЕРНІЗМ» НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ	29
2.1. Основні етапи роботи над художніми творами сучасних українських письменників, включених до шкільної програми	39
2.2. Методи і прийоми вивчення художніх текстів українського літературного постмодернізму	57
2.3. Інтерактивні технології формування поняття «постмодернізм» у старшокласників	55
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Одним із пріоритетних завдань вивчення літератури у школі є виховання читача, здатного орієнтуватися у різноманітності літератури різних культурно-історичних епох і оцінювати тексти художньої словесної творчості з ідейно-естетичних позицій. Однак варто зазначити, що сучасна практика шкільної літературної освіти орієнтується в основному на вивчення української класичної літератури, практично залишає без уваги сучасний етап у розвитку вітчизняної словесності й не здатна у повному обсязі реалізувати це важливе освітнє завдання. Саме тому можна говорити про значне розходження змісту шкільної практики викладання сучасної літератури з реальною літературною ситуацією останніх років. Наявність різних причин, як об'єктивних (недостатність методичних матеріалів), так і суб'єктивних (насторожене ставлення вчителів до новітніх художніх текстів), призводить до того, що власне сучасні художні тексти на уроках літератури, як правило, не вивчаються. Це, у свою чергу, створює серйозне приріччя, яке існує зараз у шкільній практиці викладання дисципліни і полягає в тому, що сучасні уроки літератури не завжди здатні задовольнити художні запити молоді. Більшість учнів старших класів цікавиться сучасною літературою, але не має можливості обговорювати твори, які їх цікавлять, на уроках [61].

Пошук шляхів зближення офіційної освітньої практики і різноманіття літературного матеріалу, який по причині своєї новизни знаходиться за рамками офіційних підручників і програм з літератури, є одним із найважливіших напрямів у розвитку сучасної вітчизняної методичної науки. Організація у загальноосвітніх закладах вивчення художніх текстів визнаних сучасних письменників дозволить, з одного боку, сформувати у школярів уявлення про безперервність і поступальний розвиток вітчизняного літературного процесу, а з іншого, відкриє їм світ сучасної поезії і прози, навчить орієнтуватися в ньому й оцінювати твори з художньо-естетичних позицій, що є надзвичайно важливим

фактором у літературній ситуації нашого часу, яка вирізняється значною кількістю низьковартісних літературних текстів.

Одним із найбільш помітних фактів літературного процесу кінця ХХ століття, який охоплює різноманітні сфери мистецтва, характеризується розповсюдженням у багатьох напрямках, жанрово-тематичних блоках, типологічних спільнотах, визначає еволюцію багатьох письменників і традиційного реалістичного напрямку є постмодернізм. Шкільне засвоєння даного культурологічного феномена в курсі сучасної літератури є важливим і цілком виправданим.

Організація навчальної роботи з теоретико-літературним терміном «постмодернізм» дозволить виробити у випускників уявлення про напрям еволюційного розвитку української літератури, про взаємозв'язок і взаємовплив світової культури й вітчизняної літератури. Розробка методичної системи, здатної вирішити найбільш складні для сьогоденного стану методики освітні завдання (сформувані у школярів уявлення про новітній етап літературного процесу і познайомити їх з важливим мистецтвознавчим поняттям нашого часу), є виключно значимим і актуальним.

У сучасному українському літературознавстві, зокрема в критиці, склалася досить стійка тенденція вести мову про дискурс постмодернізму передусім у теоретичному плані, і найвагоміша частина цього дискурсу пов'язана з визначенням меж, обґрунтуванням якісних характеристик цього явища, введенням у науковий обіг парадигми постмодерністських дефініцій [22].

У цьому ряду варто назвати насамперед праці Т.Гундорової, котра аналізує український постмодерн у контексті теорії постколоніалізму, досліджує варіанти співвідношень між явищами національної ідентичності та постмодернізму в сучасній українській літературі тощо. У коло зацікавлень Н.Зборовської входить гендерний аспект літературного постмодернізму, який вона досліджує на матеріалі творів О.Забужко, О.Ульяненка, Є.Пашковського, Ю.Андруховича, М.Бабака та ін. Р.Харчук узагальнює перші спроби систематизації нинішнього

літературного процесу, побіжно звертаючись до соціального аспекту самовияву літературного постмодернізму в сучасному суспільстві. У дослідженнях І.Старовойт ідеться про український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах. Інше русло досліджень – реінтерпретація попередніх культурних епох та творчості їх чільних представників з постмодерністських світоглядних позицій. Це передусім роботи Т.Гундорової, котра у вказаному ключі «перепрочитує» ранній український модернізм; В.Агеевої, об'єктом дослідження якої стала творчість Лесі Українки; Д.Затонського, який звертається до постмодерної інтерпретації творчості Ф.Рабле та ін.

Актуальні дослідження сучасного літературного процесу можна знайти на сторінках видань «Дивослово», «Дзеркало тижня», «Літературна Україна», «Культура і життя», «Слово і час», «Українська мова і література в школі» тощо.

У методиці викладання української літератури розглядалися окремі аспекти вивчення літературних напрямів. Г. Токмань запропонувала структурувати знання про великі стилі, назвала етапи їх засвоєння й схарактеризувала методичні прийоми текстуальних асоціацій, установлення зв'язків з іншими видами мистецтва, зіставлення творів українських і зарубіжних авторів одного напрямку. Л. Рудницька, осмислюючи вивчення індивідуального стилю письменника, вказала на необхідність визначення ознак літературних напрямів.

Однак у сучасній науці немає цілісного дослідження методики вивчення поняття «постмодернізм» у старших класах, умов формування уявлень про цей мистецький феномен. У шкільній практиці учні часто стикаються зі складнощами під час засвоєння основних понять постмодерністської естетики, не здатні повною мірою оперувати теоретичними знаннями в процесі аналізу та інтерпретації творів сучасної української літератури. Питання про можливість та перспективи засвоєння в межах шкільної освіти поняття «постмодернізм» як естетичний феномен у науці до кінця не досліджений. Саме цим зумовлений вибір теми нашого дослідження **«Формування поняття «постмодернізм» на**

уроках української літератури в 11 класі». Важливість набуття старшокласниками стильових орієнтирів у сучасному мистецтві слова підтверджує необхідність теоретичного обґрунтування й практичного впровадження методики вивчення поняття «постмодернізм» як цілісної художньої системи, що й визначає **актуальність дослідження.**

Об'єкт дослідження – постмодернізм як світоглядно-мистецький напрям у філософії та літературознавстві.

Предмет дослідження – методика формування поняття «постмодернізм» на уроках української літератури в 11 класі.

Мета дослідження – висвітлити та проаналізувати методику формування поняття «постмодернізм» як художнього методу сучасної літератури на уроках української літератури в 11 класі.

Завдання:

- простежити витоки та генезу постмодернізму у філософії та літературознавстві;

- проаналізувати сучасний стан шкільного вивчення літератури постмодернізму;

- виокремити основні етапи роботи над художніми творами сучасних українських письменників, включених до шкільної програми;

- висвітлити та проаналізувати методику формування поняття «постмодернізм» як художнього методу сучасної літератури на уроках української літератури в 11 класі.

Методи дослідження:

- методи теоретичного вивчення (аналіз наукової літератури, шкільних програм, навчально-методичних праць);

- методи емпіричного дослідження (спостереження за навчальним процесом, бесіди з вчителями, учнями);

- конкретно-наукові (спеціальні) методи: літературознавчий аналіз художніх творів – з метою розкриття композиційних та змістових елементів

поетики постмодернізму у творах сучасних письменників; порівняльно-історичний метод – для того, щоб дослідити походження й етимологію поняття «постмодернізм», простежити його становлення і розвиток; біографічний метод – для вивчення життєвого шляху, індивідуального стилю та творчого доробку сучасних авторів; описово-аналітичний метод – для висвітлення результатів дослідження та формулювання висновків.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні методики формування поняття «постмодернізм» та у виробленні конкретних навчально-методичних рекомендацій з організації діяльності учнів у процесі викладання сучасної української літератури. Крім того, доведена ефективність тісної взаємодії класних та позаурочних занять, що дозволяє комплексно вирішувати важливі завдання літературної освіти.

Практична значущість: методичні рекомендації щодо вивчення текстів постмодерністської літератури в 11 класі, розробки відповідних уроків та позакласних занять можуть бути використані у практиці шкільного викладання літератури, а також стати основою для створення спецкурсу з методики викладання сучасної літератури.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (80 найменувань), 1 додатку. Основний зміст дипломної роботи викладено на 64 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПОСТМОДЕРНІЗМ З ПОГЛЯДУ ФІЛОСОФІЇ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

1.1. Витоки, генеза та особливості філософії постмодернізму

У мистецтві та літературі другої половини ХХ – початку ХХІ ст. особливої актуальності набув термін «постмодернізм» як загальна назва певних тенденцій у мистецтві, що виникли після модернізму та авангардизму.

Сьогодні він вживається у декількох значеннях: Постмодернізм (лат. post: після, за і франц. modernisme) – 1. Цілісний, багатозначний, динамічний, залежний від соціального та національного середовища комплекс мистецьких, філософських науково-теоретичних уявлень, дистанційованих від класичної та неокласичної літератури. 2. Один із напрямів у сучасній релігійно-ідеалістичній філософії, який проповідує оновлення католицьких догм у дусі інтуїтивізму, волюнтаризму. 3. Напрямок у мистецтві, якому притаманний відхід від естетичних критеріїв і традицій класичного мистецтва [36].

Роком народження поняття «постмодернізм» слід вважати 1917 рік, коли вперше в книзі Рудольфа Паннвіца «Криза європейської культури» з'явилося це поняття як сигнал того, що культура досягла певної чергової вершини. У 1934 р. цей термін використовується іспанським літературознавцем Федеріко де Онізом, який розумів постмодернізм як короткий епізод між двома модернізмами, перший з яких триває з 1896 по 1905, а другий – з 1914 р. до 1932 р. І лише з 1947 р. термін «постмодернізм» почав вживатися в сучасному значенні. У 12-ти томній книзі англійського історика і філософа Арнольда Джозефа Тойнбі «Дослідження історії» (1934-1961 рр.) було розглянуто причини формування і розпаду цивілізації, а постмодерн означено як сучасну фазу західноєвропейської культури [29].

Наприкінці 60-х років термін «постмодернізм» спершу поширився для означення стильових тенденцій в архітектурі, спрямованих проти безликої стандартизації та програмового техніцизму, а невдовзі – в образотворчому мистецтві та літературі.

Філософії постмодернізму не існує як чогось цілісного та систематизованого. Пояснюється це не тільки тим, що серед його представників немає єдності, але й тим, що вони виступають проти філософії як особливого виду інтелектуальної діяльності, який має свою специфіку, а також спільні світоглядні й теоретичні засади.

На думку постмодерністів, настала смерть філософії у традиційному її розумінні. Філософське мислення є історичним, тому філософія як самостійний жанр духовної творчості вичерпала свої можливості й переросла колишні межі. Постмодерністи вважають необґрунтованим твердження про те, що філософія є науковою дисципліною, оскільки на відміну від науки вона не має наслідковості проблем та прогресу в їх вирішенні. Прибічники постмодернізму не просто пропонують змінити техніку й процедуру філософського аналізу, вони пропонують переосмислити роль, місце й статус філософії в культурі. Якщо філософія не є пошуком істини та не містить її у собі, то вона не може визначати те, яка зі сфер культури більш адекватно представляє дійсність, таким чином вона не має переваг перед рештою культурних сфер. Постмодерністи вважають, що філософія повинна розімкнути кордони й з'єднатися з мистецтвом, стати при цьому «мистецтвом мислення», або зникнути, розчинитися в інших явищах культури [23].

Постмодерністи вважають за необхідне переглянути розуміння буття. Перш за все, слід відмовитися від ідей теоцентризму й онтоцентризму, згідно з якими або бог, або буття є умовами, що забезпечують єдність світу та його цілісність. Невиправданим є поділ буття на об'єктивну та суб'єктивну реальність. Вони звертають увагу на те, що змодельована комп'ютерами

реальність (віртуальна), – результат інтелектуальної діяльності. Проте стосовно тих, хто в неї занурюється, вона стає більш об'єктивною, ніж дощ за вікном.

Аналізуючи ситуацію, що склалася в сучасній науці в цілому, представники філософії постмодернізму пропонують свій варіант її розуміння. Реальність по причині своєї фрагментарності не тільки не піддається практичним перетворенням, але й не може бути адекватно систематизованою й осмисленою, неможливо створити систему, з якої б реальність не випадала, а повністю вміщалася в ній. Це відбувається тому, що подія завжди передує теорії, яка постійно відстає, з'являючись лише тоді, коли власне подія вже стала іншою [29].

Постмодерністи звертають увагу на те, що для вивчення відкритих систем (природа, суспільство, політика, економіка) не підходять теорії, створені на основі традиційної логіки й системи понять з суворо фіксованим смислом. Тому необхідні нові поняття, інший стиль мислення, нові правила інтелектуальної діяльності. Постмодерністи впевнені, що розум вичерпав свої можливості й пропонують свій проєкт постмодерної логіки, який включає такі ідеї:

- 1) створення елементарної бінарної опозиції (чоловік–жінка);
- 2) виділення негативного терміну;
- 3) фіксація загальної нейтральної первинності (в опозиції чоловік–жінка – людина);
- 4) інверсія негативного терміну позитивному [74].

Філософським тлом постмодернізму можна вважати суб'єктивізм. В постіндустріальних США, які з другої половини ХХ століття очолюють західну цивілізацію, постмодернізм стає реакцією на деіндивідуалізацію, характерну для масового, споживацького за своєю орієнтацією суспільства. Протест проти такої орієнтації диктує домінанту постмодернізму: абсолютний пріоритет поодинокого індивідуально-унікального над універсальним, особистості – над системою, людини – над державою, повернення до повноти і неповторності людської природи. Це особливий погляд на світ, особливе світовідчуття,

характерне для людини нової епохи – епохи постмодерну та його концептуалізація на філософській основі постструктуралізму [74].

Слід наголосити, що постструктуралізм – ідейна течія західної гуманітарної думки, що здійснює в останню чверть століття найсильніший вплив на літературознавство Західної Європи та США. Характеризується негативним пафосом стосовно позитивних знань, будь-яких спроб раціонального обґрунтування феноменів дійсності, і в першу чергу культури. Він виник як відбиття характерних рис духовного життя суспільства кінця ХХ століття, а також епохальних змін у світовому суспільному розвитку [73].

Зasadничу розробку постмодерністської філософії здійснив Ж.-Ф. Ліотар. На його думку, ситуація постмодерна характеризується втратою віри у «метаповідь», у «метаоповідання», які Ліотар тлумачить як головні ідеї людства: ідею прогресу, емансипацію особистості, уявлення просвітництва про свідомість як засіб становлення загального раціоналізму [73].

Точка зору Ліотара полягає у тому, що постмодернізм – це недовіра до «метаповіді». Для французького дослідника «століття постмодерну» в цілому характеризується ерозією віри у «великі метаповіді», які пояснюють й «тоталізують» уявлення про реальність. Він вважає, що сьогодні ми є свідками дроблення «великих історій» та появи великої кількості більш простих, дрібних, локальних «історій-оповідей» [29].

Також постмодернізм може бути охарактеризований «помежів'ям» будь-якої грані соціального життя людини, чи то політичний, моральний, духовний, мисленнєвий, релігійний і т.п. прояв життєдіяльності людини.

Філософія словесного постмодернізму базується на твердженні про те, що дійсність ірраціональна, але повторювана. Щось нове можна створити лише з уривків, уламків, фрагментів старого, оскільки поступ духу вже припинився. Абсолютної істини не існує, тому кожен може бути носієм якоїсь частини загальної істини. Таким чином, постмодернізм в літературі від початку виступає як мистецтво антитоталітарне, антиавторитарне, полілогічне.

Постмодернізм виникає за умов перебування світу у певному стані, такому як економічна нестабільність, втрата моральних орієнтирів. Концепція дійсності втрачає самостійну внутрішню логіку, позбавляється будь-яких абсолютних цінностей, тому дійсність повинна бути сприйнята як умовний текст. Р. Барт сформулював таку ситуацію у словах: «Світ як текст» [71]. Це ключова для розуміння естетики постмодернізму формула, яка визначає характер естетичних прийомів і специфічних засобів постмодерністської творчості.

Особливістю постмодерністського тексту є те, що він практично не має меж: його заціквленість контекстом настільки потужна, що дуже важко зрозуміти, де закінчується «твір» і починається «ситуація». «Центр тяжіння» тексту все частіше знаходиться за межами тексту. «Твориться» образ автора, стосунки автора й публіки, автора й художнього простору, публіки й іншої публіки, а не власне «рiч». У світі іронії та мовних ігор жоден текст не наділений особливими привілеями й не може звучати як маніфест, що претендує на вираження загальнозначимої істини.

Другою важливою рисою, яка визначає специфіку постмодернізму, є характер взаємин між автором і текстом. Автор творить текст на наших очах. Тому твір ніби не очищено від мовного сміття, не доролено до кінця. Ілюзія спонтанного творення тексту підтримується автором свідомо.

До такого типу відносин між автором і текстом цілком можливо застосувати термін «генотекст», тобто творіння, яке народжується тут і зараз, прямо перед нами [71]. Теза «світ як текст» визначає й взаємовідносини автора з текстом. Текст часто зникає з зони впливу письменника. Автор, який творить цей текст, - сам є персонажем іншого, більшого Тексту, що має Творця. Модель світобудови вибудовується у постмодернізмі як текст у Тексті. Звідси бере початок «розмитість» категорії авторства. Постмодернізму не притаманні претензії на оригінальність. Навпаки, письменник, використовуючи написане колись та іншими, змішуючи різноманітні стилі, втрачає право на авторство. Він ніби розчиняється у чужих знаках, цитатах [71].

Таким чином, на даний момент постмодернізм є найбільш значимим способом творчої поведінки у сучасному культурному просторі, оскільки його художній арсенал повною мірою відповідає естетичним запитам кожного окремого індивіда у постіндустріальному суспільстві.

1.2. Постмодерна естетика в сучасному українському літературному процесі

Вперше термін «постмодернізм» стосовно літератури використав американський дослідник Іхаб Хассан у 1971 р. Саме йому належить класифікація ознак постмодернізму, яка вже стала канонічною. На думку І. Хассана («Розчленування Орфея» та ін.), постмодерністська література, по своїй суті, – це антилітература, яка перевтілює бурлеск, гротеск, фантастику та інші літературні форми і жанри в антиформи, які несуть заряд насильства, божевілля й апокаліптичності, перетворюючи космос у хаос.

І. Хассан пропонує таку сукупність характеристик літературного постмодернізму:

- Невизначеність. Або, радше, невизначеності.
- Фрагментарність. Постмодернізм тільки від'єднує, він стимулює довіру тільки до фрагментів.
- Деканонізація. Ми деканонізуємо культуру, демістифікуємо знання, деконструємо мову.
- Відсутність самості. Постмодернізм анулює егоїзм у традиційному його розумінні. Брак глибини.
- Непрезентабельність. Невідображуваність, ірреалістичність. Гладка поверхня постмодернізму відбиває імітацію.
- Іронія. Ця іронія стає невизначеною, багатозначною.
- Гібридизація. Деформація жанрів культури викликає двозначність, паракритику, «вигаданий» дискурс.

- Карнавалізація. Термін, запозичений у М. Бахтіна, виражає комічний пафос постмодернізму.

- Виконання, участь. Текст постмодернізму – усний або письмовий – вимагає, щоб його відтворили, він проситься на папір або в усну мову.

- Конструкціонізм. Постмодернізм радикально метафоричний, ірраціональний.

- Іманентність. Без релігійного відгомону це означає здатність розуму узагальнити себе в символах [77].

I. Скоропанова наголошує на відмінностях східної та західної модифікацій літературного постмодернізму, стверджуючи, що західний його варіант (західноєвропейська та американська література) характеризується більшою орієнтацією на науково-теоретичні моделі, мова його є яскравим зразком «гібридно-цитатаного стилю» і світогляд творів є більш оптимістичним. Східний же варіант (до якого дослідниця відносить як літературу Сходу, так і доробок східнослов'янських письменників) є більш політизованим, позначений світоглядом постколоніалізму і часто вдається до традицій так званого соц-арту.

Загальні ж риси поетики літературного постмодерну I. Скоропанова вбачає в:

1) появі нових, гібридних літературних форм за рахунок:

а) поєднання на засадах рівнозначності мови художньої літератури з різноманітними мовами наукового знання, написання творів на межі літератури і філософії, літератури і літературознавства, літератури і мистецтвознавства, літератури і історії, літератури і публіцистики (схрещування образу й поняття);

б) актуалізації так званих «другорядних» жанрів: есе, мемуарів, житій, апокрифів, літописів, коментарів, трактатів, палімпсестів тощо, які переживають «мутації» з «провідними» літературними жанрами й поміж собою, «мутація жанрів високої та масової літератури; в цитатнопародійній дво-/ багатомовності; пастішизації;

2) у ризоматиці;

- 3) у розчиненні авторського голосу у дискурсах, які використовуються;
- 4) у грі з «мерехтливими» культурними знаками та кодами;
- 5) у травестійному зниженні класичних зразків, іронізуванні й пародіюванні;
- 6) у використанні культурфілософської постструктуралістської символіки «світ – текст – книга – словник – енциклопедія – бібліотека – лабіринт» та її варіантів;
- 7) у дворівневій або багаторівневій організації «двоадресного тексту» [14].

Сучасні науковці у процесі творення постмодерного дискурсу в Україні вказують на два основних етапи розвитку. Перший етап умовно називають латентним, оскільки він сягає своїм корінням ще часів СРСР, коли найбільш передові представники інтелігенції в Україні почали знайомитися з художнім матеріалом іноземних митців та з теоретичними розвідками зарубіжних вчених. Друга стадія називається відкритою й, як зрозуміло вже з назви, ґрунтується на вільному, відкритому процесі творення власних постмодерністських текстів. Початком даного етапу можна вважали створення незалежної держави України, коли так звана «залізна завіса» пішла в минуле, поступово почали зникати численні цензурні обмеження та заборони, а українські митці отримали можливість вільно освоювати та аналізувати постмодерний дискурс. Саме на 1991 р. припадає створення культового твору Ю.Андруховича «Рекреації», який вважається першим по-справжньому постмодерністським українським текстом. У 1992 р. він вийшов друком у першому номері журналу «Сучасність» саме в незалежній уже Україні [18].

Найбільш вдало характеризує ситуацію, що склалася навколо українського постмодернізму, саме В. Скуратівський, автор передмови до твору «Сестро, сестро...» О.Забужко: «... українська літературна ситуація 1990-х потроху нагадує романтичний образ Гумбольдтової кліматології: кожний, кого миттєво перекинули б із Сибіру до Сенегалу, втратив би притомність. Напевне, лише прийдешність прокоментує той національний парадокс миттєвого перміщення із

Сибіру уярмленої літератури у деколонізовану тропічну спекоту» [18]. У той час у літературних колах та серед численних читачів справді панували посправжньому шоківі настрої, оскільки в процесі надшвидкої зміни пріоритетів відбулася не менш швидка та вкрай різноманітна зміна творчих стилів та манери письма сучасних авторів. Шоковий стан у навколелітературному середовищі породив численні полеміки та дискусії на сторінках друкованих видань, які мали діаметрально протилежний характер: від лояльних, відносно коректних та аргументованих до відверто брутальних та бездоказових. В результаті такого жвавого обговорення навіть на нинішній день, коли постмодернізм вже втрачає свої пріоритетні позиції у мистецтві й поступово відходить на задній план, знаходяться знавці-літературознавці, які продовжують заперечувати існування цього мистецького явища, хоча даний феномен вже міцно закріпився в історії та теорії української літератури [30].

На думку сучасної української письменниці О.Забужко, особливістю літературної творчості у 1990-х роках є те, що митці мали справу, з одного боку, із залишками вимираючої й епігонською по своїй суті традицією, а з іншого – виробили власну принципову громадянську позицію. Письменниця порівнює діяльність українських митців із позицією одного з персонажів безсмертної трагедії Шекспіра «Гамлет», який з'являється на сцені в останній дії п'єси. Саме Фортінбрас «виносить тіла забитих і реєструє все, що тут скоїлося». О.Забужко ставить такий акцент: «Фортінбрасам випадає надскладна місія вже не просто рефлексії, а – рефлексії діяльної: вони, за визначенням, є заразом і хронікери, й учасники» [30].

Щодо формування світоглядних основ феномену постмодернізму в Україні неможливо не згадати сумнозвісну аварію 1986 р. на ЧАЕС, яку багато хто вважає точкою відліку нової свідомості. Подібну думку відстоює в «Автобіографії» вищезгадувана О.Забужко: «І все-таки правдивою світоглядною «Дефлорацією», та що там – революцією! – став Чорнобиль. Саме тоді, 1986-го, імперія розпалася «в духові» – 1991-й став усього тільки фактичною

констатацією вже-доконаного. Пережите тоді Україною потрясіння різкою межевою рисою поклато край «радянському періоду» її історії – не треба було навіть Кассандриногo крику: «Прокинься, Троє! Смерть іде на тебе!» – смерть була вже тут, невидима й повновладна. І перед її лицем страшно збурилася воля до життя, і національна, й особиста» [30].

Провідні теоретики феномену постмодернізму також не оминають своєю увагою трагічні події 1986 р. Зокрема Т. Гундорова датує зародження постмодерністської естетики в Україні ще 1946 роком, згадуючи збірник МУРу, де були опубліковані виступи В. Петрова та Я. Гніздовського, проте провадить думку про те, що визначальною для формування постмодерністського світогляду стає саме Чорнобильська катастрофа. Дослідниця зазначає: «В контексті філософськоінтелектуальних дискусій про природу постмодерної репрезентації і постмодернізму в атомну добу Чорнобиль виступає основним знаковим символом української літератури кінця ХХ століття. Саме Чорнобиль – як реальний атомний вибух – визначає характер українського постмодернізму, його можливості та обмеження. Загалом український постмодернізм – постчорнобильський текст» [18].

Це твердження літературознавиця поглиблює у своїй відомій розвідці 2005 р. «Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн», в якій вона відзначає творчий, інверсивний характер цього без сумніву страшного, негативного явища. Т. Гундорова прирівнює постапокаліптичний період хаосу після катастрофи з приходом космічного Ладу, який цей хаос замінює. «У якомусь вищому іронічному плані Чорнобиль також засвідчує, що локальні трагедії і теракти страшніші за глобальну катастрофу, а відновлена від слідів цивілізації чорнобильська зона часом нагадує первісний рай. Такої інверсії навчив нас постмодерн» [18].

Дискусійним на сьогодні також залишається важливе питання щодо провідних тенденцій літературного процесу в сучасній Україні та співіснування в його межах постмодерністського дискурсу. Сучасні українські митці не

виробили єдиного критерію наслідування усталених літературних традицій. Сучасну українську прозу досить умовно можна поділити на дві великі школи. Це так звана «західна» школа, яку ще часто називають Львівсько-Франківською або Станіславською та відповідно «східна» або Київсько-Житомирська школа. Західну школу за світоглядом та стилістикою вважають постмодерністською, тоді як східна школа є неотрадиціоналістською. Для першої характерна орієнтація у творчості на західно-європейські зразки, для другої – пошук автентичних витоків.

Проте, вважати літераторів західної школи в комунікативному аспекті одностайними екстравертами з творами, спрямованими «назовні», не завжди правильно, оскільки пошук прецеденту літературної творчості має відбірковий характер. Один із яскравих представників Станіславського феномену, критик та літературознавець В. Єшкілев стверджує: «Галичина орієнтується на Європу, якої нема. Вона придумала собі Європу. Умовно – це Європа європейських інтелектуалів... Все те, що ми вибираємо звідти як дайджест, воно там рясно розкидане... Нам, митцям, не потрібна Європа реальна, вона потрібна бізнесменам, людям речової культури» [28].

Спільною рисою для східної і західної школи дослідники вважають домінування автокомунікативності. Часто цю рису ототожнюють із літературною продукцією цілковито поганої якості. На думку Р. Кухарука, який, характеризуючи сучасний стан української прози, говорить про перевагу саме рефлексійної прози. Герой таких творів «...думає, длубається у собі, у собі блукає, твір переважно без сюжету, діалогів. І це прикро, бо відлякує читача» [33]. Можна відзначити, що «інтровертність» прози дещо зменшує свою питому вагу останнім часом під впливом зародження власне української масової літератури.

Українська літературознавча думка також досить неоднозначно сприймає власне український постмодерн. Прикладом може стати дискусія щодо перспектив розвитку сучасної літератури, яка у напів ігровій тональності

розгорнулася на шпальтах часопису «Плерома». В.Єшкілев, який у власній творчості представляє переважно постмодернізм, називає це явище «глухим кутом» в розвитку культурного процесу. Ю. Андрухович відповідає на статтю В.Єшкілева «Повернення деміургів» власною статтею під назвою «Повернення літератури», в якій намагається реабілітувати феномен українського постмодернізму.

В. Єшкілев говорить про те, що в сучасному літературному процесі «...відчувається початок стрибкоподібної ізоляції дискурсу постмодернізму від пересічного споживача (читача, глядача), якому просто стає нецікаво». .кризової ситуації й творити таким чином уже на іншому духовному рівні, вищому по своїй суті. Найвдалішим прикладом явища деміургії В.Єшкілев вважає творчість Толкієна у жанрі фентезі. Він також оголошує виявом деміургії супернатив і розрізняє певні його відмінності із постмодернізмом. Це, по-перше, протистояння між ігровою необов'язковістю постмодернізму та тональністю супернатива, а по-друге, деміургійній вірі протиставляється постмодерністська іронія [28].

Натомість Ю. Андрухович є противником такої позиції, він не вважає «сектанство» та сліпу віру в художній світ позитивними й плідними для читача якостями. Крім того, власне фентезійний стиль він трактує як складник художньої парадигми постмодернізму: «На мій погляд, цей різновид читива являє собою вельми показове кічувато-маскультивське відгалуження всередині ситуації постмодернізму» [75]. Стиль відповіді Ю.Андруховича має ігровий характер з ознаками інших рис постмодернізму, що ще раз доводить нам певну «потрібність» постмодернізму, адже отримання задоволення від інтелектуальної гри є тими приємними бонусами, які освічений читач може отримати від процесу.

Щодо виокремлення та класифікації типологічних рис українського постмодернізму, то на сьогодні існує досить багато праць, в яких здійснено такі спроби. Це й численні статті, а також дисертаційні дослідження та монографії.

Так, Л. Лавринович виокремлює такі специфічні риси українського постмодернізму:

- втрата віри у вищий сенс людського існування;
- заперечення пізнаваності світу, релятивізм;
- розгубленість індивіда перед власною екзистенцією;
- погляд на повсякденну дійсність як на театр абсурду;
- орієнтація на ідеологічну незаангажованість;
- поглиблена рефлексивність;
- іронічність, самоіронічність;
- епатажність;
- інтелектуальність, діалогізм, амбівалентність;
- елітарність [34].

Звісно, можливими є певні уточнення й доповнення цього переліку, зокрема сумніви щодо першої позиції. Крім того, варто виділити ще й такі тези, як втрата почуття довіри до істини та реальності, пошук особистістю самоідентифікації, підвищена увага до оніричного простору, до різного роду фантазій як способу вийти за межі власної свідомості, а також явища інтертекстуальності, колажу, гри, які яскраво проявили себе в українській постмодерній парадигмі.

З плином часу літературознавчий дискурс постмодернізму утвердився як стиль та естетична система, що викликало появу різноманітних концепцій щодо поділу власне постмодернізму та його наукового дискурсу на вужчі течії, підстили або «варіанти». Зокрема, вже неодноразово згадуваний В. Єшкілев запропонував так званий «генераційний» принцип поділу постмодернізму, класифікуючи покоління за десятиліттями. Так, наприклад 1980 роки він називає «постгесіянськими», покоління 1990-х – «постборхесівськими». Натомість Т. Гундорова даний принцип заперечує й у своїй монографії пропонує власні «варіанти» класифікації:

- карнавальний період (угруповання «Бу-Ба-Бу»);

- період риторичного апокаліпсису (творчість Ю.Іздрика, Т. Прохаська);
- період метафізичного апокаліпсису (творчість Є. пашковського);
- феміністичний постмодернізм (О.Забужко).

Дослідниця також наголошує на близькості до принципів постмодернізму «київської іронічної школи» (В. Діброва, Б. Жолдак, Л. Подерв'янський) та «неоавангарду 1990 років» (С. Жадан, А. Бондар, В. Цибулько) [18].

Таким чином, якщо підсумувати ознаки постмодерністської художньої парадигми, властивості, якості, характеристики, виявлені у процесі вивчення цього явища як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, то з'ясується, що постмодернізм має певні типологічні характеристики, які можна класифікувати за такими рівнями:

1. На рівні змісту.

Невизначеність, культ незрозумілого, помилок, пропусків, натяків, ситуація «лабіринту смислів», «мерехтіння смислів».

2. На рівні аксіології.

Деканонізація, боротьба з традиційними ціннісними центрами (сакральне в культурі, людина, етнос, Логос, авторський пріоритет), розмитість або руйнування опозицій добро-зло, любов-ненависть, сміх-жах, прекрасне-потворне, життя-смерть. У цьому ракурсі постмодернізм якоюсь мірою являє собою філософську «хімеру», антисистему.

3. На рівні композиції.

Фрагментарність і принцип довільного монтажу, поєднання того, що не поєднується, використання речей не за призначенням, порушення пропорцій, дисгармонічність, деконструктивістський принцип: руйнування та встановлення нових зв'язків у хаосі.

4. На рівні жанру.

Руйнування традиційних жанрів, створення форм «проміжної словесності» (література, теорія, філософія, історія, культурологія, мистецтвознавство

рівномірно наявні в межах однієї жанрово-видової модифікації); жанровий синкретизм.

Змішування високих та низьких жанрів, що проявляється, з одного боку, через белетризацію літератури, у декларованій відмові від серйозності, повчальності на користь авантюристичності, захоплюючого сюжету, з іншого – у жанровій дифузії.

Політекстуальність, інтертекстуальність, насичення тексту позатекстовими алюзіями, ремінісценціями, широкий культурологічний контекст.

5. На рівні людини, особистості, героя, персонажа і автора.

Уявлення про людину з точки зору антропологічного песимізму, головування трагічного над ідеальним. Торжество ірраціонального начала, апокаліптичного світовідчуття, есхатологічного світогляду.

6. На рівні естетики.

Відверта антиестетичність, шок, епатаж, брутальність, потяг до паталогії, антинормативність, протест проти класичних форм прекрасного, традиційних уявлень про гармонічність.

7. На рівні художніх принципів та прийомів.

Інверсія (принцип перевертання, «перелицьовування»). Іронія, яка затверджує плюралістичність світу і людини. Знаковий характер, відмова від образотворчого начала, руйнування знакової системи як означення торжества хаосу в реальності. Поверховий характер, відсутність психологічної й символічної глибини. Гра як спосіб існування в реальності й мистецтві, форма взаємодії літератури і дійсності, можливість приховувати справжні думки та почуття, руйнування пафосу.

Звісно, всі ці характеристики не є безумовними характеристиками літератури саме даного напрямку. Більше того, вони простежуватися в творчості сучасних письменників різною мірою, інколи лише на рівні інтенції, проте безумовно, що ці тенденції проявляються в сучасній українській літературі найповніше.

1.3. Сучасний стан шкільного вивчення літератури постмодернізму

Проблема дослідження вивчення творів постмодернізму в школі є досить глибокою й потребує, безперечно, ретельного комплексного аналізу навчальних програм, підручників з української літератури та фахової періодики.

У чинній програмі зазначена така мета вивчення української літератури: «Формування гуманістичного світогляду старшокласників, долучення їх засобами художньої літератури до загальнолюдських і національних цінностей; виховання національно свідомих громадян України; естетичний розвиток учнів, підвищення їх загального культурного рівня та розширення культурно-пізнавальних інтересів; сприяння всебічному розвитку школярів, їх духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації в сучасному світі» [64, с. 2]. Реалізується ця мета, згідно з програмою, шляхом розв'язання низки завдань, «вивчення української літератури в національному та світовому культурологічному контекстах, у міжпредметних зв'язках» [64, с. 2].

Чинна програма з української літератури для 10–11 класів передбачає оглядове вивчення сучасної літератури в 11 класі. Для вивчення сучасної літератури відведено 2 уроки, тобто 90 хвилин, на яких пропонують вивчити, цитуємо: «Історикокультурна картина літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. (на шляху до нового відродження). Літературні угруповання (Бу-Ба-Бу, «Нова дегенерація», «Пропала грамота», «ЛуГоСад» та ін.). Творчість Г. Пагутяк, Ю. Андруховича, О. Забужко, І. Римарука, В. Слапчука та ін. Утворення АУП (Асоціації українських письменників). Література елітна і масова. Постмодернізм як один із художніх напрямів мистецтва 1990-х років, його риси. Сучасні часописи та альманахи». Для профільного рівня – 3 уроки і 2 для огляду російськомовної української поезії [64].

У вимогах до рівня навчальних досягнень учнів зазначено наступне: «Розуміти й уміти пояснити вияв постмодернізму в українській художній літературі останнього часу. Запам'ятати її найвідоміших представників. Засвоїти

значення поняття постмодернізму» [64, с. 21]. Проте на вивчення такої широкої та порівняно складної теми програмою академічного рівня виділено лише дві години, а в профільному рівні – 3 години.

Важливим засобом навчання як для школярів, так і для вчителів є підручник. «В учителя повноцінний підручник формує педагогічну свідомість і розкриває перед ним логіку навчання. Для учня підручник – джерело, зміст та інструмент засвоєння навчального матеріалу» [78].

Однак слід зазначити, що найбільше уваги в організації вивчення предметів приділяється основній шкільній програмі, а варіативна частина, тобто факультативні курси, мають тільки окремий методичний супровід, як наприклад, програма факультативів та розробка окремих тем. Про повноцінний підручник чи посібник, який містить пізнавальний матеріал, що ширший за навчальну програму з української літератури, поки що мова не йде. З. Шевченко зазначає, що поява такого посібника, який, разом з тим, передбачений методичними рекомендаціями МОН України, має бути орієнтована не на заучування понять, а на формування відповідального та вмотивованого ставлення до навчання [78, с. 828].

Оскільки відповідний навчальний посібник для факультативних занять з української літератури відсутній, проаналізуємо текстовий матеріал підручників для 10–11 класів за такими аспектами: теоретико-літературна база вивчення літератури постмодернізму; методична частина вивчення літератури постмодернізму; значення художніх текстів для формування знань в учнів старшої школи про постмодернізм; наявність відомостей культурологічного характеру в рамках європейського постмодернізму; відповідність методичного матеріалу віковим особливостям учнів.

Підручник з української літератури для 11 класу авторів Р. Мовчан, О. Авраменка та В. Пахаренка (2011 р.) побудований за хронологічним принципом і з достатньо великою кількістю вміщених літературознавчих понять. Структурно література постмодернізму розміщена в розділі «Сучасна українська

література», що є однією з останніх тем курсу. Слід зазначити, що автори підручника виокремлюють у сучасній українській літературі «три основні стильові спрямування», серед яких і є «постмодерністське з елементами неоавангардизму». У підручнику було зроблено аналіз тем та мотивів, порушених сучасними письменниками, чинники появи та поширення постмодернізму на теренах України, а також вказано чимало авторів, що вивчали цей напрям, та їх робіт.

Крім того, у підручнику наявні такі терміни, як «масова», «елітарна» література, «фентезі», «колаж», «полюральність», «апологетика», «компіляція», «ремінісценція», «апокаліптичний карнавал», «ігровий стиль», що є необхідними для розуміння суті явища постмодернізму в літературі. Проте в підручнику зовсім немає відомостей культурологічного характеру, які б виходили за рамки літературного постмодернізму, а також відсутній матеріал для показу здобутків українського постмодернізму в межах європейської та світової літератури [60].

Підручник з української літератури для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів за загальною редакцією Г. Семенюка (2011 р.) так само подає постмодернізм у межах парадигми сучасної літератури, а письменників поділено на «грунтівців, які відтворювали національну самобутність мистецтва й сприймали село як метафору світу, де живе неповторний дух українства» та «західників» – митців, зорієнтованих на постмодерні взірці західної культури» [68]. Автори підручника подають основні відомості щодо постмодернізму, зокрема, про українських літературознавців, які займаються розробкою цього питання, про літературні угруповання сучасного літературного процесу. Достатньо розгорнуто наведені українські письменники та їх основні роботи, що змістовно мають сформувати в учнів знання про розглядуване явище. Разом із тим, більш широко подано відомості про життя та творчий доробок найяскравіших та найпоказовіших письменників сучасної України, таких, як Ігор Римарук (поезія), Оксана Забужко (проза, поезія), Юрій Андрухович (проза,

поезія), Ярослав Стельмах (драматургія). Матеріал ілюстровано фотографіями [67].

У хрестоматії довіднику з української літератури для 11 класу за редакцією О. Борзенко (2011 р.) в розділі «Сучасна українська література» запропоновано розглянути наступні твори: «Пісня мандрівного спудея» Юрія Андруховича, «Мій хрест» Олександра Ірванця, «Віра, Надія, Яна» Євгенії Кононенко, «Цветка і її я» Тані Малярчук. Також у навчальній книзі подано характеристику сучасного літературного процесу, зокрема постмодернізму, вміщено короткі біографічні відомості про представлених письменників [63]. Указані тексти можуть дати деяке уявлення про постмодерністську літературу в Україні, але вони не достатньо репрезентативні, перелік письменників теж має бути переглянутий та обов'язково розширений.

Із метою виявлення рівня фахової обізнаності вчителів-словесників щодо вивчення сучасної української літератури, зокрема постмодернізму, а також з'ясування методичних проблем, які виникають під час практичної діяльності, аспіранткою кафедри методики викладання української мови і літератури Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя Хоменко Г. В., було проаналізовано відвідані уроки української літератури (навчальні заклади Конотопської гімназії, Конотопської спеціалізованої школи № 9 Сумської області та Бахмацької загальноосвітньої школи № 5 Чернігівської області) та проведено опитування серед вчителів цих освітніх закладів. Було опитано 18 вчителів-словесників, які обов'язково мають досвід викладання української літератури в старших класах [57].

Запитання для анкетування підбиралися таким чином, щоб можна було з'ясувати рівень розуміння вчителями явища постмодернізму загалом та конкретних представників українського постмодернізму зокрема. Опитані вчителі вважають, що під час вивчення літератури постмодернізму в учнів формуються навички самостійної роботи, аналізу, критичного мислення, утверджується віра у свій народ. Аналіз анкет дає підстави вважати, що вчителі

шкіл готові та позитивно ставляться до творчих зустрічей із письменниками, що й роблять у міру можливостей. Також вони схвалюють наявність шкільних факультативів, які, як показує опитування, проводяться в кожній школі. Серед проблем під час вивчення сучасної літератури вказувалися такі, що характерні для всього курсу літератури, як-от: небажання учнів читати, мала кількість годин, відведених на вивчення літератури постмодернізму, та ще й у період інтенсивної підготовки до ЗНО.

Отже, можемо зробити такі висновки:

1. Чинна програма передбачає тільки оглядове вивчення творів літератури постмодернізму у межах вивчення сучасної української літератури, а отже, найбільшою проблемою є недостатність виділених навчальних годин для опрацювання теми; лише 2 години академічний рівень, рівень стандарт і 3 години – профільний рівень. У зв'язку з цим ми пропонуємо виносити вивчення творів літератури постмодернізму на факультативні заняття.

2. Підручники з української літератури для 11 класу, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, враховують сучасні досягнення українознавства, педагогіки, психології та методики викладання.

3. Аналіз анкет вчителів-словесників дає підстави вважати, що література українського постмодернізму є цікавою для вчителів, вони орієнтуються в теоретичному матеріалі та ознайомлені з творчістю письменників-репрезентантів. Серед проблем, що виникають під час вивчення літератури постмодернізму, усі без винятку називають недостатню кількість навчальних годин, відведених на вивчення теми.

4. На підставі даних, отриманих під час аналізу анкет учнів, можна зробити висновок, що більше половини опитаних може назвати представників українського постмодернізму, але їх відповіді щодо ознак постмодернізму є шаблонними та в точності копіюють матеріал підручника чи інтернет-ресурсів. Їх знання епізодичні та не системні.

5. Усе назване вище дозволяє зробити висновок про необхідність забезпечення вчителів словесників літературознавчими, культурологічними та методичними матеріалами, які покращать ефективність вивчення літератури постмодернізму та забезпечать високий рівень читання творів цього стилю [57].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПОСТМОДЕРНІЗМ» НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ

2.1. Основні етапи роботи над художніми творами сучасних українських письменників, включених до шкільної програми

Сучасні українські письменники активно застосовують у своїй творчості усі зазначені вище теоретичні положення повною мірою або у загальних рисах. З метою чіткого ілюстрування певного літературного напрямку, методу чи стилю сучасна методика викладання літератури володіє досить чітким алгоритмом відбору конкретних авторів та творів, який найчастіше ґрунтується на двох позиціях.

По-перше, з методичної точки зору отримати чітке уявлення про повноцінний розвиток певного художнього явища можна лише за умови розуміння того факту, що будь-який художній метод або явище формується протягом тривалого періоду й може складатися з кількох, менш тривалих у часі, стадій. Отже, якщо говорити про культурний феномен постмодернізму, то отримати найповніше уявлення про це явище можна лише у випадку представлення конкретними авторами та творами всіх етапів його розвитку.

По-друге, важливого значення набуває саме підбір власне художніх текстів, адже для повного розуміння сутності художнього напрямку чи стилю необхідно ознайомитися саме з такими творами, в яких найбільш повно й яскраво окреслені їхні характерні риси [41].

Так, наприклад, у програмі з української літератури (рівень стандарту) для ознайомлення одинадцятикласників з темою «Український літературний постмодернізм» укладачі пропонують для вивчення такі твори сучасних українських авторів: поезію І. Римарука («Обнови»), Ю. Андруховича

(«Астролог», «Пісня мандрівного спудея»), О. Забужко («Рядок з автобіографії», «Читаючи історію»), О. Ірванця («До французького шансоньє»), С. Жадана («Музика, очерет...», «Смерть моряка»); есеї Г. Пагутяк («Потрапити в сад», «Косар»), Ю. Андруховича («ShevchenkoisOK»), В. Діброви («Андріївський узвіз»), Я. Мельника («Далекий простір») [64].

Вивчення художнього твору, як правило, проходить такі етапи: а) підготовка учнів до його сприймання; б) ознайомлення з текстом; в) текстуальна робота над твором; г) підсумки по його вивченню [45].

Сприймання твору залежить від певного настрою людини в момент сприйняття, від її соціального досвіду тощо. Це слід враховувати, організовуючи роботу по вивченню художніх творів. Таким чином, перед безпосереднім читанням твору часто потрібна певна підготовка, щоб повернути твір лицем до учнів, спрямувати їхні думки і почуття, життєві враження, активувати творчу уяву, викликати такі асоціації, які допоможуть усвідомити образи письменника як щось близьке, життєво важливе, а також дати учням необхідну суму знань, потрібну для розуміння твору.

Важливим засобом, що забезпечує глибину емоційного сприймання і цілісність враження від твору, є його виразне читання на занятті. Завдяки виразному читанню в учнів складається перше враження про художній твір, про його ідейно-тематичну і жанрову своєрідність, особливості мови. Слово живе в звуках голосу, в цьому його природа, і тому читання і декламування мають бути в колі уваги словесника. Завдяки мультимедійним засобам можна запропонувати учням прослухати авторське читання того чи іншого твору.

Ліричні твори здебільшого невеликі за розміром, їх читання займає всього декілька хвилин, тому часто вони можуть сприйматися поверхово і недостатньо осмислюються старшокласниками. Отже, ліричний вірш часто вимагає неодноразового читання. У середніх та старших класах поширене так зване коментоване читання. Крім читання творів за підручником, має місце на уроках літератури й читання напам'ять. Це важливий фактор посилення емоційності

уроку, засіб збудження і розвитку у підлітків інтересу до творчості письменника.

Первинне ознайомлення з художнім твором ще далеко не завжди забезпечує належне його розуміння. Психологічні дослідження показують, що сприймання літературного твору відзначається вибіркоким характером. Учні часто схоплюють лише той зміст, який лежить на поверхні твору, не помічаючи багатьох його художніх компонентів, не проникають у суть явищ, внаслідок чого у них може складатися збіднене, а то й неправильне уявлення про твір письменника. Отже, необхідна корекція сприймання художніх творів на уроках літератури, саме тому важлива роль у роботі над твором належить його аналізу.

Аналіз обов'язково передбачає певні узагальнення, зіставлення, порівняння, таким чином, він неможливий без синтезу. Синтетичні процеси на перший план виступають тоді, коли розрізнені знання учнів про художній твір приводяться у певну систему, коли робляться висновки, узагальнення про ідейно-художню цінність твору, про концепцію автора.

У процесі аналізу виховуються потрібні уміння і навички, без яких неможна бути кваліфікованим читачем. Учні повинні навчатися усвідомлювати ідейно-тематичне багатство твору, бачити вираження його ідеї у системі групування персонажів, в особливостях розвитку сюжету, в позасюжетних елементах, у своєрідності мови тощо, тобто підходити до художніх творів чи творчості письменника з позицій літературознавства.

Аналіз повинен будуватися так, щоб постійно підтримувати в учнів інтерес до художнього твору. З цією метою необхідно розумно сполучати репродуктивну і пошукову форму діяльності учнів, забезпечувати вплив на різні органи чуття, практикувати різні види роботи, розраховані на індивідуальне, групове і колективне виконання.

На останньому етапі вивчення твору доцільним буде ще раз поглянути на нього як на цілісну художню структуру. Цій меті служать підсумкові заняття або етапи уроку. Їх роль аж ніяк не зводиться до того, щоб учні ще раз повторили вивчений матеріал, вони повинні осмислити його на новому ґрунті, під новим

кутом зору, виявити нові закономірності розвитку літературних явищ [45].

Пропонуємо детальніше зупинитися на постмодерністських особливостях деяких з вищезазначених текстів. Говорячи про постмодерністську поезію, варто зазначити, що для неї характерною є герметичність, тобто тяжіння до «закритості», закодованості; велика кількість складних асоціативних, метафорисно ускладнених образів, вільна форма вірша, відмова від соціальних, суспільно-політичних проблем, активні експерименти з художньою формою. Така поезія вимагає від читача інтелектуальних зусиль, певного рівня освіченості та глибокого занурення у підтекст.

Зразком такої поезії може бути творчість представників так званого покоління «вісімдесятників», зокрема В. Герасим'юка, І. Римарука та І. Малковича, чії вірші зорієнтовані саме на інтелектуально-психологічні глибини. В 11 класі для вивчення пропонується поезія І. Римарука, зокрема його вірш «Обнови». Твір написаний у формі монологу ліричного героя, який емоційно переживає розчарування у своїх сподіваннях. Ігнорування автором розділових знаків створює ефект спонтанності й хаотичності перебігу почуттів. Поезія насичена яскравими ознаками постмодерністської естетики, такими як іронія, гра, змішування високого та низького стилю, що дозволяє поету заплутувати читача численними протилежними по своїй суті й стилю образами: з одного боку це «мученики», «зоря одвічна», «хрест», «душа», а з іншого – вульгаризмами на зразок «пруть» та «горлянка». Образи мають алегоричний характер і потребують від читача певного рівня знань з області світової історії та культури. Наприклад, поезію уособлюють «крилаті коники», які пов'язані давньогрецьким образом легендарного Пегаса; владу позначає давньоримське історичне поняття «консулат». Є у творі також антонімічні пари образів: «стражники» – «мученики», або «лавровий» – «терновий» вінки, що стають символом слави чи відповідно страдницької долі митця. Хрест уособлює покликання, місію, тоді як «орден», навпаки, фальшиву цінність.

Постмодернізм в українській прозі тісно пов'язаний із творчістю таких митців як Ю. Андрухович, Ю. Іздрик, Т. Прохасько, В. Єшкілев, Г. Петросяк та ін., які відкрито демонстрували розрив як з традиціями соцреалізму, так і неонародництва, неопозитивізму й активно закликали до перегляду застарілої, на їхню думку, системи цінностей, літературних канонів та звичаїв. Ця кагорта митців отримала назву «Станіславський феномен» або Львівсько-Франківська школа. Їх ставлення до літератури було зовсім іншим, для них література не є чимось величним, а навпаки, розглядається «як хвороба чи прояв людської слабкості» [18, с. 126].

Юрія Андруховича, відомого в Україні та далеко за її межами письменника, есеїста, автора музично-поетичних проєктів, сценаріїв, перекладача (англійська, німецька, американська, польська, російська поезії), вважають одним із заставників українського постмодернізму, яскравим представником «Станіславського феномену». У творах цього поета й прозаїка вирує своєрідна стихія вільного мислення, з якої постає образ творчої особистості, вільної від усіляких обмежень.

Поетичний дебют Ю. Андруховича відбувся в першій половині 1980-х років і завершився виходом у світ збірки «Небо і площі» (1985). Характерними ознаками поетичної манери письма Ю. Андруховича є карнавальність, демократичність, іронічність, урбаністичність. У віршах вирує світ-карнавал, світ-цирк, який населяють герої з масками на обличчях. Минуле й теперішнє в поезії Андруховича тісно переплітаються, утворюючи своєрідний колаж з алюзій, асоціацій, метафор, цитат із творів інших письменників, алегорій. Прикметними ознаками поетичного стилю Ю. Андруховича є поєднання патетики з іронією, заміна ліричного героя щораз новою маскою, а також оптимізм, віра в перемогу добра над злом, світла над темрявою [75].

Для вивчення в 11 класі пропонується поезія Ю. Андруховича «Астролог». Тема твору є стрижневою для усієї поетичної творчості митця й полягає у заклику до самореалізації особистості, до активного пошуку свого життєвого

призначення. Ліричний герой твору наділений творчою уявою, проте більшість людей сприймає його як дивака, який протягом життя не нажив великих статків, навіть живе без елементарних побутових вигод на старому горищі, де «...зимно, там вітер свище».

Передбаченнями астролога ніхто не цікавиться, та й вони ніколи не відповідають дійсності. Проте герой протягом багатьох років залишається вірним своєму покликанню, він продовжує передбачати майбутнє й одночасно завдяки поетичному дару ділиться здатністю бачити й відчувати красу навколишнього світу. Часом зневіра все ж прокрадається в його серце: «І взявши голову в руки, / Він крикне собі з розпуки: «Чого я марную роки?!» [27] .

Чіткою ознакою постмодернізму в цьому творі є так званий «відкритий» фінал. Таким чином, читач повинен самостійно дійти висновку про майбутню долю ліричного героя. Ймовірно, він таки повернеться у свою холодну димівку, бо щиро вважає своє заняття «святою морокою», не зважаючи на хвилини зневіри.

Домомогти одинадцятикласникам зрозуміти творче кредо Ю. Андруховича допоможе поезія «Пісня мандрівного спудея», адже провідним мотивом цього твору є саме свобода творчості, її оспівування та возвеличення. Мандрівний спудей – це і є ліричний герой поезії. Нагадаємо, що з давніх часів так називали високоосвічених, творчих, талановитих молодих людей, які під час канікул, щоб прогледувати себе, відправлялися у мандри по містам і селам, співаючи пісень і розповідаючи вірші власного авторства. Отже, ліричний герой також вирушає в подорож, протягом якої намагається досліджувати життя, він прагне туди, «де кров з любов'ю черленяться, де пристрастей і пропастей сувій...». Він прагне нести у світ добро саме своїм поетичним даром, «...щоб явір тихі сльози витирав, щоб небо, нахилившись, наслухало, щоб завше був натхненний соловій». Мандрівний спудей має чітку мету своєї подорожі, це не просто споглядання, а пошук можливостей для вільної творчої самореалізації: «З риторик і поетик академій – гайда на площу, як на дно ріки! Підслухані у вирі

цілоденнім ті рими – вчителям наперекір» [27]. Справжня поезія може творитися лише там, де люди, де вирує життя – саме таку думку утверджує митець.

Ліричний герой ставиться по-доброму й іронічно до творчого виявлення своєї особистості, а власні неслухняні рими вважає «маленькими чортенятами», які йому допомагають. Незвичне використання художнього означення «на зелену прощу» дає автору можливість виголосити певну декларацію про те, що вияв творчого натхнення стане справжнім, якщо думки й образи перебуватимуть у вільному польоті, коли є непереборне бажання «читати вірші травам і вітрам!..». Вірші повинні зворушувати серця людей, щоб від них і «явір тихі сльози витирав», і соловей співав, і небо слухало.

Жанр есею, як відомо, поєднує у собі риси художнього та публіцистичного твору. Даний жанр яскраво представлений у творчості Ю. Андруховича, який завжди має власне авторське бачення тієї чи іншої події або постаті, проте не претендує на повне й безумовне розкриття проблеми. В 11 класі згідно програми з української літератури для вивчення пропонується есей Ю.Андруховича «Shevchenko is OK», ознайомлюючись з яким треба враховувати всі особливості цього виду художньої творчості.

Письменник бере за основу у цьому творі явище деконструкції, іншими словами він повністю руйнує певні стереотипи, які утворилися навколо видатної постаті Кобзаря. Кожна з чотирьох частин має іронічний, стилізований під науковий, тон оповіді, позначений помірним пафосом. На початку висвітлено «агіографія» Т.Шевченка: утверджується думка про існування національного поета переважно в життєвих стереотипах українців та в ритуальних публічних практиках.

Завдаки досить точному добору фактичної інформації та вміру дотепним авторським зауваженням, есей може бути сприйнятий читачами як досить ґрунтовний біографічний прокоментований матеріал з чітко вказаними та проаналізованими стереотипами. Т.Шевченко постає перед нами як комуніст,

націоналіст, християнин, атеїст, богоборець, дисидент та анархіст. Через солідний перелік іпостасей виникає логічне запитання: а який же він насправді?

Пишучи про Шевченка у такий спосіб, Ю. Андрухович хоче продемонструвати, що стереотипи завжди виступають певним спрощенням того чи іншого факту, явища і т.п. Есей завершується досить провокаційним прийомом, коли пафосна оповідь у попередніх частинах змінюється зниженням тону. Автор згадує про свій виступ в одному з поетичних кафе Нью-Йорку, під час якого він дещо осучаснив культовий образ Т.Шевченка, спроектував на нього власні уявлення про те, що означає бути поетом і одночасно бути «ОК» [2].

С.Жадана вважають беззаперечним лідером покоління 1990-х років. На сьогодні він відомий поет, прозаїк, драматург, есеїст, перекладач, організатор літературних фестивалів і рок-концертів, співредактор часопису «Гігієна», видавець газети «Трактор: газета Сергія Жадана». С. Жадан – автор численних поетичних збірок: «Генерал Юда» (1995), «Цитатник» (1995, 2005), «Пепсі» (1998), «Балади про війну і відбудову» (2000), «The very very best poems...» (2000), «Історія культури початку століття» (2003), «Марадона» (2007).

Він творить нову українську поезію: ніяких вишиванок, калинових сопілок та верб з чорнобривцями; ніяких заялжених формул національної екзистенції; ніяких пафосних зухвалих викликів. Його поезія зорієнтована на сучасність і світовідчуття свого покоління. Це поезія без відриву від життя, без пафосу і гламуру, без надмірного очорнення чи обілення дійсності [6].

В одному з інтерв'ю С. Жадан зізнався: «Мистецтво – це така штука, де, безперечно, потрібні знання, освіта і досвід, але інтуїція потрібна не меншою мірою» [6]. Він і сам у поезії теж покладається на інтуїцію, яка підказує йому красиві, хай і стереотипні образи. Ось як у вірші «Музика, очерет...»: комети, ріки, міста, вії, «печальний голос», плач, «поїзд твоїх химер», «різний сніг» — і, звичайно, «тихо росте душа». Як іще краще й доступніше написати про кохання? [25].

У художньому просторі балади «Смерть моряка річкового флоту...», яка присвячена «вічній» темі кохання і смерті, панує ірраціональна сила фатуму. Моряк річкового флоту – абсолютно нещасний, біль від любовної драми викликає у нього непереборне бажання втекти від цього непривітного світу повз «мерехкі електричні турбіни» ризикованим шляхом «на обважнілі одеські тумани» та «скумбрії плавники пурпурові», ну і, звичайно, «на вірну смерть». А десь за його такою бажаною жінкою й за «міддю в її волоссі» плачуть, не більше не менше, аж цілі «риболовецькі артілі».

Двісті років тому не менш відомий поет-романтик харківської школи Левко Боровиковський написав схожий за настроєм твір – баладу «Розставання», героєм якої, звісно, є не моряк річкового флоту, а нещасний козак. Скорившись волі безжального фатуму, він покинув кохану дівчину:

«Блудить, літає козаченько в полі:

Козацька охота гірше неволі» [25].

Таким чином, сучасний поет С. Жадан продуктивно переосмислив давній романтичний досвід з позицій постмодерністської поетики. Іронічно та з ігровим настроєм він змінює стереотипи та кліше романтизму, балансує на межі щирого переживання за долю ліричного героя та відвертого його пародіювання.

Представницею «інтелектуального постмодернізму» в українській літературі вважають Оксану Забужко. Відома сучасна дослідниця Р. Харчук стверджує, що Забужко «довіряючи підсвідомості у творчості, водночас культивує раціональне ставлення до життя, порушуючи феміністичну проблему, продовжує оберігати традицію, наголошуючи на культурному контексті, не може відмовитися від ідеї опору» [76, с.196].

Твори О. Забужко часто містять автобіографічні риси, які чітко відслідковуються під час зображення жінок-інтелектуалок, які виступають головними героїнями більшості творів. Автентизм творчого доробку письменниці представлений філософським підґрунтям творів, типово жіночим, «приватним» ракурсом трактування подій та явищ. Ще однією зримо відчутною

ознакою творчості письменниці є психологізм, який подекуди поглиблюється психоаналітичним узагальненням.

Щодо типових рис постмодернізму, то дослідники відзначають у творах О.Забужко такі його ознаки: «логоцентризм» світогляду, інтертекстуальність, фрагментарність, відбір матеріалу за принципом нонселекції, деканонізація у сфері творчій та політичній [76].

Провідним мотивом поетичної збірки О.Забужко «Диригент останньої свічки» (1990), до складу якої входить хрестоматійний вірш «Рядок з автобіографії», як і всієї творчості поетеси, є вболівання за долю свого народу, відчуття нерозривної єдності з ним. У творі відображено пошук джерел національної ідентичності, авторка намагається пробудити українцях історичну пам'ять, створює узагальнений образ предків, возвеличуючи високі моральні якості своїх співвітчизників: честь, почуття патріотизму, вірності.

У вірші «Рядок з автобіографії» поетеса активно використовує інтертекстуальні зв'язки, що є яскравою ознакою постмодерністського твору. За допомогою натяків та алюзій, які є вказівками на конкретні історично-культурні факти, О. Забужко вводить у канву оригінального твору перегуки з відомими сюжетами літературних творів минулих епох та сучасності (Т. Шевченко «Гайдамаки», Є. Маланюк «Уривок з поеми», А. Малишко «Приходять предки, добрі і нехитрі...», Л. Костенко «І засміялась провесінь...» та ін.).

У поезії спостерігається також запозичення обряду освячення зброї як славної давньої традиції українців. За княжої доби цей обряд проводився перед храмом, на майдані, а у часи козаччини зброю освячували у полкових храмах. Таким чином, авторські перегуки простежуються у вірші «Рядок з автобіографії» як на образному, так і на сюжетно-тематичному рівні.

Рядки поезії О. Забужко сповнені відчуттям гордості за своїх уславлених предків. Поетеса робить акцент на важливості генетичного успадкування культурних традицій козацько-шляхетської доби, які ніби аче «нить основи / Кризь віки однієї сім'ї», залишає «від батька до сина / Честь у спадок — як білу

кість!» [25]. Для О.Забужко національно-історичною катастрофою та колоніальною ганьбою є саме втрата пам'яті козацько-лицарського роду, що розцінюється як поразка і зрада. Емоційна напруга твору зростає від строфи до строфи, досягаючи свого апогею в рядках: «Мої предки були народом — / Тим народом, якого нема», що сприймаються як висновок про велич українського народу [25].

Таким чином, можна відзначити, що перебіг сучасного літературного процесу в Україні позначений розмаїттям постатей та творчих методів, які використовують письменники. Український постмодернізм має наступні характеристики: інтертекстуальність з виразною інтермедіальністю, інтелектуальна гра, експресивність, карнавальність мови, автентизм та інше. Ці риси можемо знайти і у світовій белетристиці, що свідчить про активну орієнтацію сучасної української літератури на передові здобутки європейського та американського мистецтва. Вказані теоретичні риси отримали своє втілення безпосередньо у творчості сучасних українських письменників, таких як Ю. Андрухович, Ю. Іздрик, С. Жадан, Л. Дереш, О. Забужко, І. Карпа та інші, чії твори включені до навчальних програм старших класів загальноосвітніх навчальних закладів.

2.2. Особливості структури уроків та позакласних занять з вивчення особливостей української постмодерної літератури

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання (2015), Концепцією Нової української школи (2016), Законом України «Про освіту» (2017) шкільна освіта в сучасній Україні зорієнтована загальнокультурну грамотність, що передбачає здатність розуміти мистецтво, формувати естетичні смаки, виражати думки й почуття за допомогою мистецтва. Вона також має інтегруватися з культурним розвитком та формувати в школярів усвідомлення

національної ідентичності й здатності поважати культурне вираження інших.

Запорукою всебічного культурного розвитку школярів є глибоке вивчення творчості українських митців у тісному зв'язку з відомостями про естетичні засади різноманітних культурних напрямів і стилів. Осмислення художньої картини світу, розуміння стильового розмаїття української літератури, багатогранності творчості митців формується саме під час системної літературної освіти, базовою основою якої є творчо-критичне читання (10-11 кл.). Саме у старших класах учні здатні досягнути задум художнього твору завдяки світовій та вітчизняній культурі [45].

літературних напрямів (рис. 1), яка відтворює динамічну, відкриту систему, створену з урахуванням міжмистецьких і міжпредметних зв'язків, сучасних стратегій педагогіки, психологічних особливостей учнів; комплекс змістового, методично-технологічного, моніторингового компонентів, об'єднаних ідеєю організації навчання старшокласників літератури на естетичних засадах [44].

На сьогоднішній день однією з найактуальніших проблем, що стоять перед методикою викладання літератури, є проблема пошуку продуктивних шляхів вивчення в школі особливостей постмодернізму як основного художнього методу сучасної літератури. Складнощі у розробці проблеми обумовлені певними причинами, головною з яких є те, що процес формування вищезгаданого культурного явища продовжується. Це означає, що у науці ще не вироблено спільної літературознавчої оцінки феномена постмодернізму, не до кінця досліджені причини виникнення цього художнього явища, продовжується робота з визначення його характерних рис, особливостей та шляхів подальшого розвитку сучасної української літератури з урахуванням специфіки нового літературного напрямку. Складним і суперечливим залишається також питання відбору імен письменників та творів, які дозволили б дати учням найбільш повне уявлення про літературу українського постмодернізму.

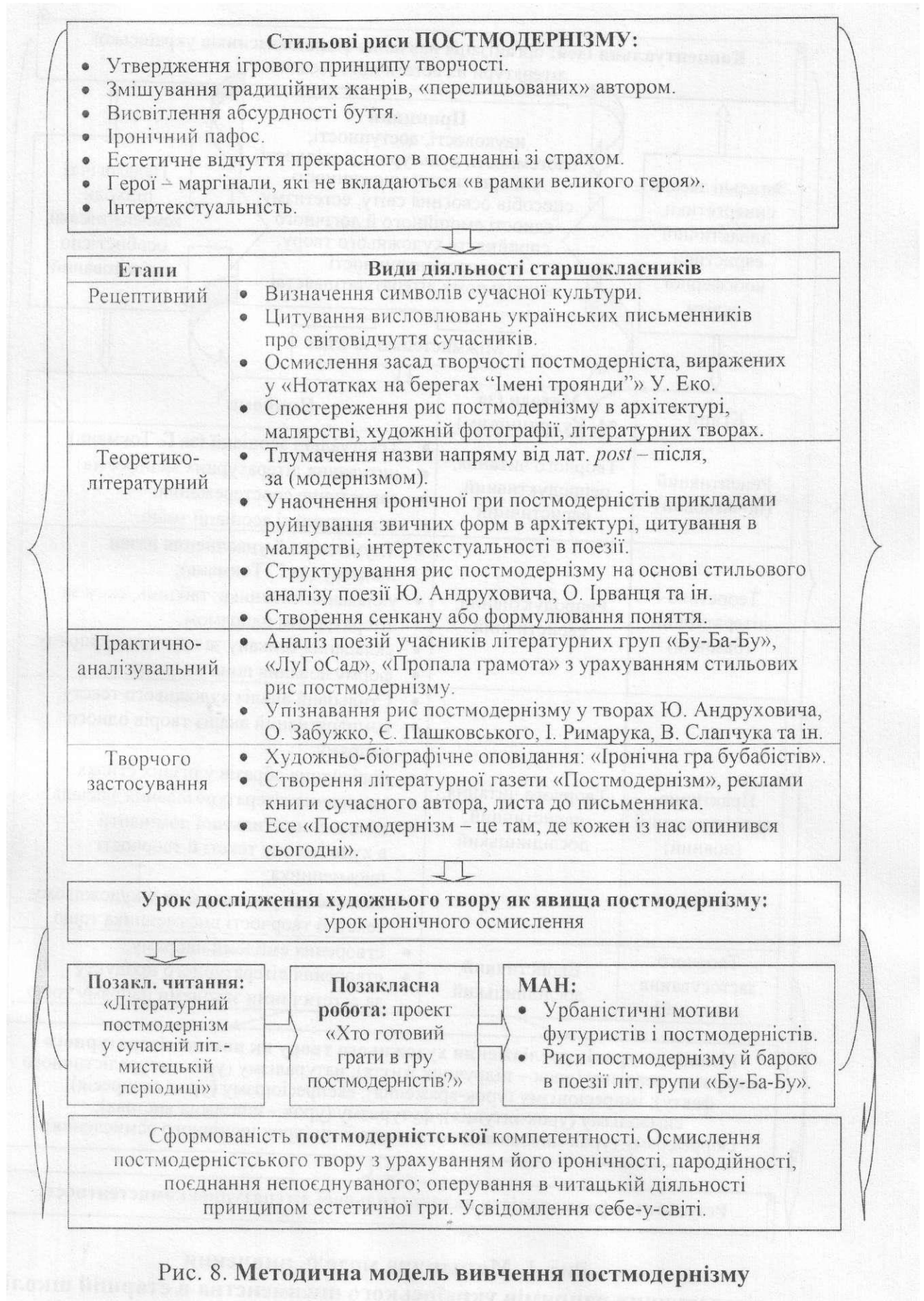

Рис. 1. Методична модель вивчення літературних напрямів українського письменства в старшій школі

Л. Нежива також пропонує методичну модель вивчення постмодернізму, основою якої став іронічний пафос творів, які репрезентують напрям. Читання й розуміння творів постмодернізму вимагає дотримання принципів естетичної гри. Найкраще унаочнює ці риси формальна гра в архітектурі, цитування в малярстві й художній фотографії, що зумовлює необхідність застосування інтеграції цих мистецтв з літературою. Спрямовуючи вектор читацької діяльності на іронічне осмислення, старшокласники стають учасниками постмодерністської гри, запропонованої митцями. Приймаючи правила гри постмодерністів, учні пишуть листи письменникам, розповідають про зустрічі з ними, рекламують прочитані книжки (рис. 2) [44].

У процесі вивчення творів постмодернізму важливим є питання щодо методів і прийомів шкільного вивчення відповідних текстів. Для того, щоб отримані в процесі навчання знання дозволили школярам стати повноправними учасниками суспільного, культурного і наукового життя, необхідно розвивати у них самостійність під час використання цих знань. У шкільній практиці розвитку самостійності учнів сприяє використання дослідницького методу в процесі навчання.

Розвиток понятійного мислення – важлива мета будь-якої, у тому числі й літературної освіти. Саме тому завдання дослідницького характеру мають особливе значення на всіх етапах навчання, але провідна роль належить усе ж таки старшій школі. Дослідницький метод передбачає самостійне здобуття учнями знань, які вже наявні у науці. Звернення до шкільного дослідження призводить до якісних змін рівня розумової діяльності учнів, сприяє оволодінню ними методами пізнання та процедурою творчості.

В освітній практиці цей метод реалізується шляхом пропонування учням сконструйованих вчителем проблемних і творчих завдань, які учні виконують самостійно. Крім того, шкільне дослідження дозволяє під час уроків літератури виходити за рамки твору, який вивчається, тобто встановлювати зв'язки літературно-художніх фактів і явищ з дійсністю епохи та використовувати отримані у процесі аналізу художнього тексту висновки для збагачення світогляду особистості школяра, її морального та естетичного становлення. Цей етап пов'язаний з новим ступенем пізнавальної діяльності учнів, яка реалізується під час звернення до дослідницького методу.

У процесі вивчення певного твору або теми цей метод реалізується шляхом використання різноманітних прийомів: самостійні повідомлення й доповіді учнів, їх рецензування, письмові твори, складання сценаріїв, порівняння творів різних видів мистецтва та ін. Саме на заняттях у 11 класі цей метод можна активно використовувати, оскільки старшокласники вже мають певну базу знань й розвинені уміння, необхідні для дослідницької діяльності.

Окрім цього, для розвитку самостійності учнів у процесі вивчення художніх текстів сучасної літератури варто застосовувати метод творчого читання й відповідні прийоми, які забезпечують його реалізацію: коментоване читання, творчі завдання за особистими враженнями, постановка на уроці навчальної проблеми.

У процесі ознайомлення із новим літературним напрямом учні стикаються зі значною кількістю нових для них складних теоретико-літературних понять. З метою більш успішного їх засвоєння доцільно використовувати евристичний метод і відповідні його прийоми навчання: побудова чіткої, логічної системи запитань, які сприятимуть самостійному здобуванню знань, побудова системи завдань по тексту.

Серед специфічних прийомів, які використовуються під час вивчення текстів постмодерної літератури, виділяються види співставного аналізу на внутрішньотекстових, міжтекстових та інтерпретаційних рівнях. Вони у

багатьох випадках сприяють не тільки проникненню у тканину художнього твору, але й здатні допомогти глибшому розумінню старшокласниками специфічних рис історико-літературного процесу.

Для повноцінного вивчення постмодерного твору необхідно шукати такі форми уроків і позакласних заходів, під час використання яких старшокласники засвоювали б знання з найбільшою повнотою, усвідомленістю, міцністю. Мова йде про таке поєднання різновидів уроків і позакласних занять, в процесі якого удосконалювалося б використання методів і прийомів вивчення художніх творів, збільшувалася б частина творчої, дослідницької діяльності школярів, розвивалася їхня ініціатива, уміння використовувати знання в нових ситуаціях, формувався емоційний та інтелектуальний світ старшокласників.

Оскільки принцип розвитку самостійної дослідницької діяльності школярів є одним із пріоритетних у методичній системі, то проведення уроків з оглядового і монографічного вивчення творів українського постмодернізму у вигляді семінарів може бути методично виправданим.

Крім того, у методичну систему вивчення творів постмодернізму варто включити й емоційно-образні форми уроку, які є досить ефективним способом знайомства з ефектною літературою постмодернізму. «Головна особливість емоційно-образних форм уроку полягає у тому, що дещо зміщується рівновага між інтелектуальним і емоційним осягненням літературного твору... Розкриття художнього образу в образних формах, наочних, хвилюючих, таких, що збуджують почуття, уяву, – це і є головна особливість емоційно-образних форм уроку» [53].

Окрім розповсюджених нестандартних форм уроку, таких як читацька конференція, яка характеризується внутрішньою єдністю компонентів, скріплених загальним задумом, особливим емоційним настроєм, силою впливу на аудиторію, варто використовувати нові форми занять, які з'явилися відносно недавно. Йдеться зокрема про проведення інтерактивної екскурсії, пов'язаної з відвідуванням сайтів творчості відомих українських письменників та участі в

літературній інтернет-конференції.

Однак емоційно-образні уроки через свою специфіку повинні доцільно поєднуватися у навчальному процесі з іншими видами і формами уроку, надаючи учням всебічного літературного розвитку.

Аналіз методичного досвіду минулих років та сучасний стан проблеми дозволяє зробити висновок, що найбільш продуктивною й дієвою у розкритті певного поняття постмодернізму може вважатися така логічна послідовність:

1. Накопичення фактів і характеристик літературного явища.
2. Загальне уявлення про ознаки цього явища.
3. Визначення поняття.
4. Закріплення істотних ознак поняття або його визначення.
5. Використання поняття під час аналізу конкретного літературного явища.
6. Подальший розвиток поняття, збагачення його новими ознаками [53].

Вищевказана методика заснована на поступовому формуванні знань, у даному випадку важливих теоретико-літературних понять, й дозволяє з найменшими витратами навчального часу й з високими показниками засвоєння матеріалу учнями досягнути конкретного результату.

Використання етапів поступового формування знань під час вивчення вступних тем дозволить протягом відносно короткого проміжку часу стимулювати активність учнів, розвинути їхню творчу уяву, здатність до узагальнення, підготувати учнів до використання засвоєних теоретичних понять на практиці. Етапи поступового формування знань можуть бути такими:

Підготовка учнів до сприйняття нового матеріалу.

На даному етапі важливо створити атмосферу очікування, викликати інтерес одинадцятикласників до теми, що вивчається. Цьому сприяє в межах позакласної роботи бесіда – спільне входження в тему, під час якої обговорюються варіанти вивчення розділу на заняттях, у позакласній роботі, довготривалі завдання, інші види робіт, форми узагальнення матеріалу та контролю. У процесі бесіди зі старшокласниками вирішується питання про

можливі шляхи вивчення теми, обговорюються варіанти вибору форм уроків, імен письменників і творів, тем повідомлень, рефератів, творів, запропоновані вчителем. Учні також розподіляються на три групи для підготовки до читацької конференції, обговорюється графік індивідуальних і групових консультацій.

Важливим заходом першого позакласного заняття, проведеного у формі бесіди, може стати спільне створення стенду «Символи сучасної культури», який варто використати як ілюстративний матеріал під час першого вступного заняття. У процесі створення стенду учитель пропонує старшокласникам принести в школу один або декілька предметів, без яких, на думку учнів, неможливо уявити сучасне життя. До уроку виготовляється стенд, на якому можуть бути представлені такі предмети: смартфон, рекламна поліграфія, CD з комп'ютерними іграми, глянцеві журнали, книжки у стилі «фентезі», «детектив», «трилер» та ін. Крім того, на стенді можуть бути розміщені портрети людей, які уособлюють, на думку учнів, сучасну культуру.

Після проведення такої позакласної роботи подальша діяльність школярів буде сповнена підвищеним інтересом, зацікавленістю, бажанням включитися у діяльність класу, групи, команди вже на перших моментах вивчення теми.

Запропонована форма позакласної роботи реалізує на практиці дидактичне правило, яке забезпечує успіх будь-якому педагогічному процесу: «Учні повинні розуміти, що вчитель керує ними, що він веде їх, що працює увесь клас і кожен учень зокрема... Учень повинен ясно розуміти поставлену задачу, висунуту йому вимогу, участь вчителя у вирішенні поставленої задачі, характер роботи класу й ступінь своєї особистої відповідальності у цій спільній роботі» [53].

2) Перший (вступний) урок, тема якого може звучати так: «Нова доба нового прагне слова». Постмодернізм як один із художніх напрямів мистецтва 1990-х років, його риси. Сучасні часописи та альманахи».

На початку уроку вчитель організовує аналітичну діяльність школярів, спрямовану на розшифрування значення кожного з предметів, запропонованих в якості символу сучасної постмодерної культури й розміщених на оформленому

раніше стенді. Проведення такої евристичної бесіди дозволить у простий і ненав'язливий спосіб сформуванню в учнів уявлення про основні характеристики сучасної постмодерної культури: на основі асоціативних зв'язків, які встановлюються між предметом – символом культури нового часу і його значенням в житті суспільства, виділяються основні філософські позиції постмодернізму. В результаті ми отримуємо таку таблицю:

Предмет	Що цей предмет символізує	Характеристика сучасної постмодерністської культури
Смартфон (айфон)	Інформація	Текст
Інтернет	Нова реальність	Постмодерністичний текстовий полісвіт
Реклама	Комфортне життя: вирішення побутових проблем	Культура для споживача
Сучасна преса, соцмережі й т.п.	Фрагментарність, невизначеність: уривки пісень, фраз, заголовки статей, рекламні слогани	«світ колажу»

Крім того, така організація роботи по входженню у нову тему сприяє виявленню зв'язків між позаурочними і класними заняттями.

Наступний етап поступового формування знань учнів під час вивчення теми пов'язаний з активізацією уваги школярів й формуванням у них позанавчальних інтересів.

На даному етапі педагог організовує роботу з аналізу термінологічної бази уроку, активно застосовуючи внутрішньопредметні зв'язки. Значення терміну «постмодернізм» висвітлюється на уроці шляхом співставлення з іншими

мистецтвознавчими поняттями, уявлення про які школярі отримали на попередніх етапах навчання (класицизм, романтизм, реалізм, модернізм).

Учні доходять висновку, що постмодернізм виявляється на кількох рівнях – онтологічному, гносеологічному та естетичному.

Робота з таблицею.

Світосприймання постмодерністів

Постмодерн		
Онтологічний рівень (вчення про буття)	Гносеологічний рівень (пізнання)	Естетичний рівень
Відчуття порожнечі після втрати ідеологічних ілюзій; розгляд усіх цінностей як відносних, а не абсолютних; відмова від системи типізації, від змоги осягнути світ.	Перехід від творення до конструювання.	Компіляція (праця, побудована на використанні чужих творів); колаж (твір скомпонований з різних елементів-запозичень); еkleктика (змішування стилів).

Літературознавче дослідження-порівняння.

- Порівняйте визначення постмодернізму в літературознавчому словнику і в працях літературознавця В.Пахаренка.

Літературознавчий словник	Літературознавець В.Пахаренко
ПОСТМОДЕРНІЗМ	
(лат. post – за, після, далі; франц. modern – сучасний, новітній) – виник в останній третині ХХ ст. Термін уперше запроваджений у теорії архітектури і застосовується для	- це світоглядно-мистецький напрям, що в останні десятиліття приходить на зміну модернізму. Цей напрям – продукт

<p>опису явищ літератури, малярства, музики, театру, філософії, теорії літератури, яким притаманні такі характерні риси як фрагментарність, іронічність, принцип вільного поєднання жанрів та стилів, відсутність самозаглибленості, карнавалізація, принцип творчої співпраці читача і глядача.</p> <p>Руйнування будь-яких цінностей, зокрема й естетичних, будь-яких канонів, будь-яких критеріїв.</p>	<p>післяіндустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування суперсистем – світоглядно-філософських, економічних, політичних.</p>
---	--

Яке визначення, на вашу думку, більш точне, обгрунтованіше? (*Обмін думками*).

Літературознавець С.Квіт зазначає: «... - це нова естетична мода після модернізму».

Висновок. Постмодернізм – це і концепції, і практика, і набір стильових прийомів не стільки локальної дії, як усього періоду.

«Незакінчене речення».

Постмодернізм – це...

Орієнтовні відповіді:

- ✓ «дух часу» (Харчук);
- ✓ «певний духовний стан» (У.Еко);
- ✓ спосіб світосприйняття людини кінця ХХ – п. ХХІ ст.;
- ✓ свобода естетичного вираження;
- ✓ національне відродження.

(Прослуховування аудіозаписів пісень (гурти «Плач Єремії», «Океан Ельзи», «Мертвий півень» тощо).

(Огляд картин сучасного живопису. Обмін враженнями (художники І.Марчук, О.Скоп, М.Бабак, Г.Вишеславський, В.Кононенко та ін.).

«Провокаційні запитання».

- У чому сенс сучасної літератури?
- Про що свідчить розвиток постмодернізму в українській літературі?
- Що дала незалежність України митцям у сенсі свободи у творчості?
- Постмодернізм – це свобода?
- Література постмодернізму: реальність чи віртуальність?
- Чим вражає постмодерна література?
- Чи є актуальною проблема ситуації постмодернізму в Україні?
- Як ви ставитеся до постмодернізму?
- Чи засвідчує цей напрям єдино правильний шлях у нашій літературі?
- За яких умов, на вашу думку, може розвиватися постмодерна література? *(Міркування учнів).*

«Займи позицію».

- Чи погоджуєтеся ви із твердженням Фоккема, що «Постмодерна парадигма може реалізовуватися лише в обставинах суспільної свободи – це найперша і найнеобхідніша умова її розвитку»?
- З якою метою постмодерністи свідомо створюють багатозначні художні твори? *(Вони надають можливість для різноманітних тлумачень).*
- Кому адресовані? *(До різних за соціальним станом людей).*
- Чи відкривають сучасні письменники нам світ нової естетичної свідомості?
- Чи їхнє поетичне слово дає загальнокультурний імпульс, заряд позитивної енергії, що живить, прагне живого потоку свідомості, інтелектуального діалогу з читачем?

- Яке, на вашу думку, місце сучасних творів, написаних у постмодерному стилі, у шкільному курсі з української літератури?
- Що у світоглядних позиціях постмодернізму вам близьке?
- Чи треба вивчати твори представників сучасного літературного процесу в школі? (*Обмін думками*).

«Далі, далі...»

✓ У чому, на вашу думку, полягає складність сприйняття творів постмодернізму? Орієнтовні відповіді: незвичність героїв; складна символіка; поєднання різних жанрів; перевантаженість термінами; «шокуючий» стиль: вживання вульгаризмів, жаргонізмів, ненормативної лексики; складність тематики; примітивність тематики.

Оскільки процес формування літературознавчих понять у школярів не може бути самоціллю освітнього процесу, а повинен бути частиною, складовим елементом загальної роботи з текстом, варто приділити час на уроці безпосередньому аналізу художнього твору.

В якості матеріалу для роботи програма з української літератури пропонує учням оповідання Г.Пагутяк «Потрапити у сад». Виразними ознаками творчості письменниці є високий рівень суб'єктивності художнього мислення, підтекст, образи-символи, інтертекстуальність, екзистенційно-філософські та релігійно-містичні мотиви.

Недостатній рівень володіння учнями методикою аналізу текстів новітніх письменників вказує на необхідність організації роботи, спрямованої на засвоєння школярами практичних підходів до інтерпретації відповідної літератури.

У ході своєї аналітичної роботи учні повинні вирішити наступні задачі:

1. Дати загальну емоційну оцінку тексту, висловити власне ставлення до предмету зображення.
2. Проаналізувати образну систему тексту.
3. Співставити даний текст з текстами класичної літератури, відзначити

спільні та відмінні риси.

4. Відзначити новаторство письменника в області змісту і форми тексту.

5. Визначити приналежність тексту до художнього методу.

Визначити характерні риси постмодерної художньої літератури в оповіданні Галини Пагутяк «Потрапити в сад» учням допоможе прийом «повільного читання». На думку літературознавця В. Марко, його сутність «полягає в докладному мовно-стильовому розгляді подробиць обраного епізоду, що відкриває змістові аспекти художнього тексту» [53].

Перш за все варто звернути увагу школярів на заголовок, що викликає ряд алюзій — «Сад божественних пісень» Г. Сковороди, «Сад Гетсиманський» І. Багряного, райські сади тощо. То ж про який сад йдеться у творі Галини Пагутяк? Відповідь – у першому абзаці оповідання й водночас виникає нове запитання: «Чому двері в сад вічно зачинені?». У другому абзаці учні з'ясовують, хто ж хоче потрапити до саду та з якою метою. Четвертий абзац – це внутрішній діалог Грицька із сестрою. Про що він? Про багатство душі головного героя.

Такий прийом допоможе школярам насолодитися естетикою постмодерного твору.

На прикладі цього твору також можна прослідкувати за виявленням такої стилістичної ознаки постмодерної літератури, як зображення ситуації межовості. Герої твору доведені до межі бідності, їм немає чого втрачати, а тому вони бачать істинну сутність людей і світу, що їх оточує. Вони не втрачають здатності мріяти про красиве, створюють у своїй уяві образ ідеального світу. Саме таким є образ саду з червоними яблуками, що росте на території вокзалу і до якого мріє потрапити головний герой.

Вдумливо («повільно») прочитавши оповідання «Потрапити в сад», учні зможуть виявити стилістичні ознаки, які дозволяють назвати цей твір постмодерним.

Для вирішення інших поставлених завдань учням варто запропонувати дати відповідь на такі питання:

1) Чи зацікавив вас запропонований текст? Яку емоційну оцінку (позитивну чи негативну) він у вас викликає? Чому?

2) Визначіть, у чому незвичність запропонованого вам художнього тексту.

3) Як би ви визначили тему твору (про що він) і його основну думку? Якщо відповідь на це запитання викликає у вас труднощі, то спробуйте пояснити причину.

4) Оцініть образну систему твору:

- що можете сказати про особливості характеру й поведінки головного героя? Чи подобається вам цей образ? Відповідь поясніть;

- чи є в класичній літературі герой, близький по образу до Грицька? Символом чого виступає привокзальний сад для Грицька? Поясніть доцільність звернення письменниці до образів Г. Сковороди та Т. Шевченка.

- чи можете ви визначити, до якої категорії («позитивних» чи «негативних» персонажів) можна зарахувати цього героя? Відповідь обґрунтуйте;

- що можна сказати з приводу другорядних персонажів, які є у творі, у чому їх незвичність? Оцініть їх роль у творі.

5) Чи знайомі ви з яким-небудь іншим художнім твором, близьким цьому твору за настроєм, темою, за образами, особливостями мовного оформлення?

- Які асоціації викликає особисто у вас образ саду? Порівняйте зображення саду в різних художників. Які з них є близькими вашим уявленням? Поділіться своїми

враженнями з однокласниками й однокласницями.

- Що означає назва оповідання? Розкрийте її підтекст.

- Прокоментуйте відкритий фінал оповідання. Спробуйте запропонувати свій варіант його завершення.

6) Чим відрізняється цей твір від тих літературних творів, які ви читаете у школі?

7) До якого літературного напрямку, на вашу думку, можна віднести цей твір? Відповідь поясніть.

8. Які загальнолюдські цінності знайшли утвердження у творі? У чому виявляється гуманізм творчості письменниці?

На етапі завершення роботи (закріплення та узагальнення отриманих знань) за допомогою бесіди учні формулюють основні висновки.

- На якого читача розрахований постмодерний твір? *(На освіченого читача).*

- Чи можете ви визначити характерні риси сучасної української літератури? Назвіть їх. *(Стирання межі між елітарним і масовим мистецтвом, відсутність тоталітарної ідеології).*

- Як ви вважаєте, про що будуть твори письменників після постмодернізму? *(Міркування учнів).*

Учні також можуть виконати читацький проект: дослідити еволюцію образу саду на прикладі Біблії, поезій Г. Сковороди «Сад божественних пісень», Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...», уривку з поезії Л. Костенко «Ой, ні, ще рано думати про все...». Визначити традиції та новаторство цього образу в оповіданні Галини Пагутяк «Потрапити в сад». Своє дослідження презентуйте на одній із сучасних освітніх платформ.

Опрацьовуючи есе Ю. Андруховича, «Shevchenko is OK», у якому автор звертає увагу на потребу нового осмислення класичної літератури й актуальність потреби пошуку Тараса Шевченка з «людським обличчям», учні вчать проявляти свою літературну компетентність.

Есей Ю. Андруховича можна сприймати як добротний біографічний коментар — добір фактів переважно точний, а авторські зауваги в міру дотепні. Та ще й стереотипи названо і проаналізовано: є Т. Шевченко комуністичний, націоналістичний, християнський, атеїстичний, богоборчий, дисидентський, анархічний. А насправді який?.. [Борзенко]

Виявити літературну компетентність учнів можна за допомогою запитань:

1. На які частини автор поділяє свій твір? Визначте головну думку кожної із них.

2. Знайдіть в есеї Ю. Андруховича приклади використання іронії. Доведіть або спростуйте висловлену в статті підручника думку про те, що виклад у творі є пафосним (піднесеним, емоційним). Чи доречними є, на вашу думку, іронія та пафос у цьому творі?

3. Яким чином автор розповідає про світову славу Т. Шевченка в кінці есею?

У чому полягає зниження пафосу? Як ви оцінюєте таке завершення твору?

4. Як ви вважаєте, чи дає есей «Shevchenko is OK» відповідь на питання, яким насправді був Шевченко? Поясніть свою думку.

Для демонстрації міждисциплінарних зв'язків пропонуємо учням знайти у мережі Інтернет і послухати кілька пісень українських музикантів на вірші Ю. Андруховича (гурти «Плач Єремії», «Мертвий півень»). Свої враження від поезії та її музичного трактування занотувати та обговорити у класі.

Сучасний стан викладання літератури в 11 класі вказує на катастрофічну недостатність часу для ознайомлення старшокласників з творами сучасної літератури. Саме тому у випускному класі особливого значення набуває організація спільного процесу класної й позакласної роботи. При цьому позакласна робота повинна стати органічним продовженням роботи на класних заняттях й відповідати меті і завданням виховання випускників, оскільки дуже часто тільки урочного часу, передбаченого навчальним планом, недостатньо для виконання освітніх завдань, які стоять перед літературою як навчальною дисципліною. Співвідношення класної і позаурочної роботи передбачає їх тісну взаємодію, взаємопроникнення, розмаїття форм роботи, поєднаних спільними принципами.

У процесі вивчення теми «Сучасна українська література. Постмодернізм» єдність класної і позаурочної роботи визначається такими шляхами:

1) Пряма залежність між уроками та позаурочною роботою: якість знань учнів, рівень їхнього літературного розвитку знаходяться в залежності від форм,

стану позакласної роботи й активної участі в ній школярів. Позакласна робота збагачує зміст уроку, закріплює та поглиблює знання, отримані учнями.

2. Протилежний зв'язок: позаурочна робота починається на уроці і являє собою її логічне продовження. Урок визначає зміст і вибір форм позакласної роботи.

Таким чином, поступове формування теоретичних понять, а також використання принципу здійснення внутрішньопредметних зав'язків у процесі навчання, принципу єдності класної та позакласної роботи на всіх етапах вивчення теми та принцип розвитку самостійної дослідницької діяльності старшокласників у процесі вивчення сучасної літератури сприяє такій організації занять, під час якої учні отримують різнобічне уявлення про постмодернізм як провідний творчий метод сучасного мистецтва.

2.3. Інтерактивні методи та прийоми формування поняття «постмодернізм» у старшокласників

Поняття «інтерактивний» в перекладі з англійської означає «inter» – взаємний, «act» – діяти, таким чином семантичне значення даного слова – здатний до взаємодії, діалогу, бесіди з чимось (комп'ютером) або з кимось (людиною) [49]. Навчання за комфортних умов, коли під час навчального процесу всі його учасники активно взаємодіють між собою, отримало назву «інтерактивне навчання», тобто спеціальна форма організації пізнавальної діяльності [49]. Отже, інтерактивні технології навчання базуються на колективному обговоренні певних проблем, які відбувається у тісній співпраці всіх учасників.

У сучасній освіті на сьогодні існує досить багато навчально-виховних технологій, які здатні сформувати в учнів комунікативно-організаційні компетентності та творчі здібності. Одним із основних завдань освітнього процесу є формування у старшокласників глибокого розуміння життєвих явищ,

суспільних подій, а також їх вдумлива оцінка. Саме література, у порівнянні з іншими навчальними дисциплінами, володіє широким спектром можливостей, таких як художній образ, символ та ін., оскільки для повноцінного розуміння та аналізу твору необхідно розшифрувати певні закодовані символи, зрозуміти філософські концепції, які лежать у його основі.

На думку Т.Денисової, сучасні програми з української літератури містять багато так званих «невчасних» творів, тобто таких текстів, які учні ще не здатні повністю зрозуміти та осягнути. До таких творів дослідниця відносить постмодерністські твори параболічного типу [22, с. 11]. Перед вчителем у такому контексті постає завдання віднайти причини виникнення логічних і змістових бар'єрів у сприйнятті учнями творів постмодернізму. Крім того вчителю необхідно підібрати комплекс методів і прийомів, форм викладання, які будуть ефективними під час роботи з такими творами. Зокрема варто звернути увагу саме на інтерактивні технології.

Автори посібника «Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання» Пометун О. І., Пироженко Л. В. зазначають [Пометун], що значно активізує бесіду використання прийомів «мікрофон» та «незакінчене речення» – різновидів групового обговорення. Вчитель починає речення і пропонує учням закінчити його. Кожен учасник, отримавши уявний мікрофон, свій виступ починає із запропонованого речення. Відповіді одразу не коментуються вчителем [49].

Ефективним способом колективної співпраці з метою генерування нових рішень, свіжих ідей вважається прийом «Мозковий штурм (атака)», який розвиває у школярів творчі здібності. Суть прийому – у створенні ситуації вільного обміну думками, а також їх подальшою оцінкою. Таким чином група учасників, спільно використовуючи творчий потенціал, за короткий період часу має віднайти оптимальне вирішення поставленої задачі. Окресливши проблему, вчитель має зібрати від усіх учнів якомога більше варіантів щодо розв'язання проблемного питання якнайшвидше. Висловлені ідеї та пропозиції необхідно

ретельно записати на дошці (Смарт дошці) або на великому аркуші паперу без будь-яких зауважень чи редагувань. Кількість позицій необмежена, ідеї можна змінювати, поглиблювати.

Особлива роль на заняттях з літератури надається різноманітним видам дискусій, тобто широкому публічному обговоренню певного суперечливого або проблемного питання. Передовий педагогічний досвід накопичив різноманітні форми організації й проведення навчальних дискусій: круглий стіл, ток-шоу, метод «Прес», форум, симпозіум, дебати, робота в групах, акваріум та ін.

Круглий стіл – це такий вид дискусії, до якої на рівних умовах залучені до 5 учасників. Посередником між учасниками є спеціаліст, обізнаний у визначеній проблемі, він допомагає глибше проникнути у суть питання.

У ході обговорення за прикладом засідання експертної групи, яке називається «Форум», учасники обмінюються своїми думками з аудиторією.

Для формування навичок публічного виступу вдалою є форма дискусії під назвою «Ток-шоу», яка ґрунтується на моделі загальновідомої телепередачі. Учасники активно намагаються відстояти власну позицію, використовуючи творчі здібності.

Метод «Прес» є ефективним засобом вироблення та формування аргументів, він навчає старшокласників виразно й стисло висловлювати свої думки з приводу дискусійного питання. Цей метод використовують саме тоді, коли під час обговорення необхідно зайняти й чітко обґрунтувати обрану позицію.

Складною формою полемічного обговорення є дебати. Учасники діляться на дві команди: «Ствердження» й «Заперечення» й намагаються переконати опонентів у відмові від власних позицій, відстоюючи колективно спродуковану позицію.

З метою удосконалення навичок старшокласників щодо роботи у невеликих групах оптимальним буде використання різновиду дискусії «Акваріум». Перший етап – обговорення в «акваріумі», під час якого обрані учасники протягом 3-5 хвилин обговорюють проблему, зібравшись у центрі аудиторії. Інші учасники не

втручаються у процес обговорення, а лише уважно спостерігають за ним. На другому етапі відбувається оцінка роботи групи, яка працювала в «акваріумі». Це відбувається після того, коли група колективно остаточно сформулює свою позицію. Спостерігачі можуть висловлювати свою оцінку.

Окремо потрібно виділити метод проектів, який передбачає визначену сукупність навчально-пізнавальних засобів та дій учнів, які дозволяють вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійних пізнавальних дій та припускають презентацію цих результатів у вигляді конкретного продукту діяльності. Як педагогічна технологія це є сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю сутністю [Буйницька].

Педагог організовує пошукову діяльність учнів у проектній групі. Цей метод дозволяє проявити себе всім, навіть найслабшим учнім, повною мірою, оскільки виконують завдання, які їм по силі. Проектна методика формує та розвиває у старшокласників певний комплекс компетентностей: технологічних, науково-дослідницьких, комунікативних, інформативних, а також дозволяє їм проявити креативність, інтелектуальну активність, формує міждисциплінарні зв'язки, вчить використовувати інформаційно-телекомунікаційні технології мови, допомагає оволодіти навичками роботи в групі.

Наприклад, учні пишуть вертикально слово «постмодернізм», а вчитель пропонує створити асоціативний ряд.

П – підкреслення, переплетення, присутність, позасвідомість, прагнення, поєднання, пародійність, потенціал, перегук, процес, переінакшення, протиприродність

О – образність, оповідач

С – стилізація, спосіб, суміш, сюжет

Т – театр, твір, тяжіння

М – мова, міф

О – особистість, оновлення, оповідь

Д - дискусія

Е – естетика, еклектика, епатаж

Р – рівень, реальність, ремінісценція

Н – незалежність, ненормальність, несправжність, напрямок

І – іронічність, істина, ілюзія, ідеологія

З – зумисність, замаскованість, запозиченість

М – мистецтво, мислення

Сучасна освіта ставить перед педагогами задачу формувати в учнів не тільки міцні предметні уявлення, але й метапредметні результати, тобто універсальні способи діяльності: пізнавальні, комунікативні й способи регуляції своєї діяльності. Запорукою успішного навчання буде чітка система міжпредметних звязків, яка дозволить сформувати не тільки повноцінну картину світу, але й «інструментарій» для пізнання цієї картини учнями. Уроки літератури є метапредметними за своєю сутністю й стають найважливішим джерелом культурознавчої інформації. Завдяки безмежним можливостям слова література вбирає у себе елементи художнього змісту будь-якого мистецтва. Такми чином, потенціал самого предмета літератури дозволяє успішно вирішувати важливу в сучасній методиці задачу ефективного формування універсальних навчальних дій та міжпредметних понять.

Вивчення сучасної літератури тісно пов'язано з розкриттям філософсько-культурологічного поняття «постмодернізм», важливою рисою якого є категорія гри, яка проявляється як в особливостях філософського бачення світу, в культурі, мистецтві й, звісно ж на різних рівнях художнього твору (від формального до змістового).

На уроках з вивчення теми «Постмодернізм» доцільним буде використання технології співдружності мистецтв, що дозволить сформувати уявлення про філософію й стильові особливості постмодернізму як напряму. Використання даної технології дозволяє на основі аналогій, порівняння, інтерпретації сформувати уявлення про характерні особливості мистецтва і культури постмодернізму та її визначальної категорії – гри. Витвори мистецтва, які

розглядаються на уроці, демонструють також ідею «вторинності» сучасного мистецтва. Як відзначають самі письменники-постмодерністи: усе «вже сказано» й нові ідеї у мистецтві неможливі, єдина доступна можливість творити – це пародіювання, обігрування написаного, створеного раніше. Звідси й ремейки, безліч інтертекстів, алюзій, цитат. Більше того, самі письменники часто викладають літературу в університетах і є критиками, теоретиками літератури, отже вони з легкістю вводять у свої твори усі новітні ознаки сучасної теорії літератури, відразу пародіюють та обігрують їх. Основні риси постмодерної літератури: поєднання різних жанрів; ремейк (коли класичні твори переписуються заново, запозичуються сюжети, персонажі з літератури минулого; іронія; метафоризація; відсутність одного визначеного смислу тексту твору; поєднання стилів оповіді; інтертекстуальність (на сюжетному, образному, мовному рівнях); розмитість меж реальності та ірреальності; ігрові принципи, – складні для інтерпретації учнів, оскільки вимагають широкого кругозору й знання класичної літератури, яка є підтекстом [3].

В оповіданні Г. Пагутяк «Потрапити в сад» (1989) перед читачем постає короткий опис яблуневого саду, що росте на території вокзалу за високою мурованою стіною й вічно зачиненими дверима. Твір не має чітко вираженого сюжету, що є характерною ознакою постмодерної літератури. Сюжет не насичений зовнішніми подіями, вирізняється лаконічністю письма. В оповіданні немає розлогих описів, їх компенсують влучні яскраві деталі. Духовний світ головного героя розкривається і через внутрішні монологи та діалоги, авторську присутність у тексті. Композиційною особливістю твору є його своєрідне обрамлення — образ саду на початку оповідання та наприкінці.

Образ саду відтворено в літературі, живописі, музиці. Відомими шедеврами світового живопису, де осмислюються біблійні традиції зображення райського саду, є триптих І. Босха «Сад земних насолод» (1500-1510), картини Я. Брейгеля Старшого «Едемський сад» (1613), П. Рубенса «Едемський сад із гріхопадінням людини» (1610) тощо.

Едемський сад — перший сад у християнському віровченні, символ невинності й одночасно насолоди. Образ саду як місце спокою, умиротворення, душевної гармонії та естетичної насолоди знайшов художнє відображення в картинах імпресіоністів: К. Моне «Дама в саду Сент-Адресс» (1867), К. Піссарро «Цвітіння фруктового саду, Лувесьєн» (1872), О. Ренуара «Саду Фонтеней» (1874), А. Сіслея «Фруктовий сад весною» (1881), Е. Моне «Сад художника» (1881) та ін.

В українському живописі до цього образу зверталися М. Беркос «Яблуня цвіте» (1919), М. Бурачек «Квітуча яблуня» (1952) та ін. Серед сучасних художників образ саду знайшов втілення в самобутніх роботах М. Трегуба «Абстрактне», Ю. Кутілова «Райський сад», В. Васкялите «Квітучий сад» та ін.

Для кращого осмислення й розуміння задуму автора учням варто запропонувати роботу над мультимедійною презентацією «Образ саду у світовому живописі». Також можна знайти і переглянути у мережі Інтернет документальний фільм «Сади живопису: від Моне до Матіса» або трейлер до нього та поділіться своїми враженнями в класі.

Окремої уваги заслуговують навчальні мультимедійні та web-технології. В умовах сьогодення комп'ютер є ефективним інструментом обробки та аналізу інформації, який у поєднанні із сучасними технологіями перетворився на повноцінного співрозмовника, дозволив фахівцям, не виходячи з навчальної аудиторії, офісу, бути присутнім на лекціях видатних учених, брати участь у конференціях, діалогах, міжнародних проектах дистанційно. Могутнім технічним засобом та втіленням новітньої розробки мультимедійних технологій навчання є інтерактивний програмно-технологічний навчальний комплекс на основі SMART Board. Його власне програмне забезпечення, що легко інтегрується з найбільш поширеними програмами-додатками, відкриває широкі можливості щодо розробки й використання інтерактивних засобів навчання, навчальних елементів та інтерактивних лекторіїв [3].

Інтерактивна дошка (від англ. Interactive White Board – «інтерактивна біла

дошка») – це гнучкий інструмент, що об'єднує в собі простоту звичайної маркерної дошки з можливостями комп'ютера. У комбінації з мультимедійним проектором стає великим інтерактивним екраном, одним дотиком руки до поверхні якого можна відкрити будь-який комп'ютерний додаток або сторінку в Інтернеті й демонструвати потрібну інформацію або просто малювати.

Отже, сучасні технології викладання літератури, з огляду на реформування сучасної системи освіти, необхідно опанувати кожному учителю. Поряд з усталеними формами і методами навчання на уроці мають бути використані методики з потужним творчо-діяльнісним компонентом, зокрема інтерактивні технології. Серед пріоритетних методів і прийомів навчання у старшій школі на уроках літератури, які мають на меті удосконалення вивчення творів постмодернізму, слід виділити лекційно-семінарські заняття, реферування літературно-критичних статей, монографій, робота з епістолярними матеріалами, створення проєктів, використання SMART-ресурсів (зокрема дошок), перегляд кінофільмів, створення презентацій, власного кіно тощо).

Для формування метапредметних результатів на уроках літератури ефективною буде технологія співдружності мистецтв, яка дозволяє також розвивати естетичне сприйняття сучасного мистецтва, формувати вміння враховувати історичний, історико-культурний контекст у контексті творчості письменника в процесі аналізу художнього твору.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. На сьогодні українською методичною наукою визнається необхідність організації в школі вивчення особливостей новітнього етапу у вітчизняному літературному процесі. Однак, художнє розмаїття сучасної літератури ускладнює процес її вивчення у повному обсязі, що призводить до необхідності виділення певного матеріалу, який би не тільки відображав основні концептуальні позиції нової літератури, але й мав би обґрунтоване освітнє значення.

2. Філософська та естетична програма постмодернізму є найбільш запитувана у культурному просторі сучасного постіндустріального суспільства. Найважливіша естетична функція постмодернізму полягає у тому, що він прагне підвести підсумки розвитку цивілізації й показати, в якій точці буття людство знаходиться на даний момент. Постмодернізм відкрив для української літератури другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. нові горизонти, допоміг подолати творчу кризу. Подальший розвиток ситуації постмодерну в українській літературі буде пов'язаний, на думку деяких вчених, зі зміцненням його позицій, у тому числі й через об'єднання з художньою традицією реалізму. Саме тому вивчення особливостей української постмодерної літератури можна вважати обґрунтованим й методично виправданим.

3. Освітній та виховний потенціал художніх текстів українських письменників, чия творчість внесена до чинних навчальних програм, полягає не тільки в тому, що вони відображають найбільш значимі риси естетики постмодернізму, але й у тому, що продовжують розробку характерної для української класичної літератури проблеми становища людини в оточуючому її світі, інтерпретуючи її в ракурсі життєвих цінностей нового часу.

4. Система уроків та позакласних занять з теми «Український літературний постмодернізм» дозволяє вивести викладання на високий науковий рівень й

домогтися значної ефективності процесу навчання шляхом вирішення таких освітніх завдань:

- сформуванню в учнів уявлення про сучасний стан української літератури та про подальші можливості її еволюції в межах єдиного історико-літературного процесу;

- виробити у школярів уявлення про постмодернізм як культурний феномен й провідний художній метод новітньої української словесності, який забезпечує взаємозв'язок світового й вітчизняного мистецтва;

- виховати читача, який орієнтується у розмаїтті сучасних художніх текстів, здатного оцінювати їх з естетичних і літературознавчих позицій;

- розв'язати протиріччя між художньо-естетичними запитами учнів та існуючими можливостями школи;

- вивести викладання дисципліни на новий інформаційно-технічний рівень;

- наблизити випускників до реальної дійсності.

Таким чином, вчитель-словесник першочергово повинен навчити старшокласників так працювати з текстами постмодерністських творів, щоб учні орієнтувалися саме на свої враження та думки, а не на відгуки критиків щодо цих творів. Варто зацентувати увагу випускників на тому, що сучасна література вчить самостійному мисленню, не виховуючи й не повчаючи читача, вона намагається спонукати до правильного формулювання запитань й пошуків на них відповідей, а не відшліфованих висловів класиків.

Надзвичайно важливими у цьому контексті є думки Ю.Андруховича, які він висловив під час інтерв'ю газеті «Без Цензури»: «У принципі, це дуже важливо – формулювати якісь речі, запускати їх в обіг (те, що цинічно називають мислевірусами), бо насправді суспільство потребує формулювань. Це те, що всі розуміють, але чомусь бракує літературної форми... Україні потрібен шлях відкритості й контактів. Цей світ узагалі контактний, ізольовані в ньому не виживають» [19].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів С. Сучасне українське літературознавство: тексти і контексти. *Слово і час*. 2004. № 5.
2. Андрухович Ю. Shevchenko is OK. *Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі*. Київ: Видавництво «Часопис «Критика», 2006. С.318.
3. Бандура О. М. Міжпредметні зв'язки у процесі вивчення літератури. *Наукові основи методики літератури*. Навчально-методичний посібник; Н. Й. Волошина, Ред. Київ, Україна: Ленвіт, 2002. С. 196–201.
4. Баран Є. Літературна ситуація 1999-го: час єзуїтів. *Слово і час*. 1999. № 3.
5. Бондар-Терещенко І. Апорія постмодерну. *Слово і час*. 1999. № 3.
6. Бондар-Терещенко І. Текст 1990-х: герої та персонажі. Тернопіль: Джура, 2003. С. 113-115.
7. Борзенко О. І. Українська література. 11 клас. Профільний рівень: Хрестоматія-довідник. Харків: Ранок, 2011. 880 с.
8. Ботанова К. Куди входить Фортінбрас (Роздуми про шизонарцисизм) (Оксана Забужко. Хроніки від Фортінбраса. - К.: Факт, 1999). *Критика*. 2000. № 9.
9. Буйницька О. П. Використання інтерактивних технологій у навчальному процесі / <http://www.psyh.kiev.ua>.
10. Голобородько Я. New Ukrainian alternative (Знакові тексти помежів'я ХХ – ХХІ століть). Харків: Основа, 2005. 116 с.
11. Головченко Н. І. Постмодернізм як універсальна матриця сучасної літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. № 11. С. 17–21.
12. Гребенюк Т. В. Категорія гри в літературному творі: постмодерна парадигма. *Актуальні проблеми сучасної філології: Матеріали XII наукової конференції професорсько-преподавального складу філологічного факультета*. Тирасполь: РІОПГУ, 2004. С. 34-36.

- 13.Гребенюк Т. В. Поетика прози О. Забужко: постмодерністський аспект інтерпретації. *Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст.* Вип. X: Лінгвістика і літературознавство. К.: Знання України, 2005. С. 388-395.
- 14.Гребенюк Т. В. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози). Навчальний посібник з курсу «Культурологія». Запоріжжя, 2007. 136 с.
- 15.Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І., Теремко В. І. Літературознавчий словник-довідник. Київ, Україна: Академія, 2007.
- 16.Гундорова Т. Атомний дискурс і Чорнобильська бібліотека, або Як зустрілися Пашковський з Бодрійяром. *Кур'єр Кривбасу*. 2004. № 174. С. 153
- 17.Гундорова Т. Ностальгія та реванш. Український постмодернізм у лабіринтах національної ідентичності. *Кур'єр Кривбасу*. 2001. № 11.
- 18.Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. К.: Критика, 2005. 263 с.
- 19.Габор В. Від Джойса до Чубая: Есеї, літературні розвідки та інтерв'ю. Львів: ЛА «Піраміда», 2010. 168 с.
- 20.Гендер і культура: зб. ст. / Упоряд.: В. Агеєва, С. Оксамитна. К.: Факт, 2001.
- 21.Даниленко В. П. Лісоруб у пустелі. К.: Академвидав, 2008. С. 127–128.
- 22.Денисова Т. Н. «В чинних програмах є багато невчасних творів...». *Всесвітня література*. 2001. № 1. С. 11–14.
- 23.Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури і орієнтири. *Слово і час*. 1995. № 2.
- 24.Денисова Т., Сиваченко Г. Наприкінці ХХ століття: постмодернізм, мультикультуралізм. *Всесвітня література в навчальних закладах України*. 1999. № 1.

25. Дивоовид: Антологія української поезії ХХ століття / упорядкування, передмова, довідки про авторів І. Лучука. Тернопіль: Навчальна книга, 2007. 784с.
26. Дімаров А., Кухарук Р. Про читабельність літератури і не тільки. *Кур'єр Кривбасу*. 2000. № 4-5.
27. Дністровий А., Андрусак І. Сучасна українська література кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.: Хрестоматія / А. Дністровий, І. Андрусак. К.: Національний книжковий проект, 2010. 464 с.
28. Єшкілев В., Лихоманова Н., Бойченко О. Прологомени до деміургії. *Кур'єр Кривбасу*. 2000. № 7. С. 100-101
29. Затонский Д. Модернизм и постмодернизм: Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств. Харьков: Фолио, 2000. 256 с.
30. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури. К.: Академвидав, 2006. – 500 с.
31. Зборовська Н., Ільницька М. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. Львів: Літопис, 1999.
32. Інтерактивні технології на уроках української словесності: конспекти уроків і методичні зауваги / укладач Р. Орищин. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 160 с.
33. Констанкевич І., Сірук В. Сучасна українська література: стилі, покоління, творчі індивідуальності: навч. посібник. Луцьк, 2012. 328 с.
34. Лавринович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям? метод? стиль? *Слово і час*. 2001. № 1.
35. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці, Україна: Золоті литаври, 2001.
36. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т 1. 608 с.; Т 2. 624 с.

37. Мечникова Г. Постмодерністські риси в сучасній українській літературі. *Слова і час*. 1999. № 7.
38. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. К.: Вища школа, 2007.
39. Мовчан Р. Зарубіжні моделі й національна специфіка. *Слово і час*. 1999. № 3.
40. Москалець К. Сполохи: літературна критика та есеїстика. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 172 с.
41. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / за ред. доктора пед. наук, проф., члена-кореспондента АПН України Н.Й. Волошиної. К.: Ленвіт, 2002. 344 с.
42. Наєнко М. Дискурс сучасної науки про літературу (огляд досліджень з літературознавства 90-х років). *Слово і час*. 2001. № 8.
43. Наливайко Д. С. Теорія літератури і компаративістика. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006.
44. Нежива Л.І. Теоретичні і методичні засади вивчення літературних напрямів українського письменства у старших класах загальноосвітньої школи. Автореф. на здобуття... доктора пед. наук. К.: 2017. 40 с.
45. Пасічник С.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: Левіт, 2000. 384 с.
46. Павлишин М. Канон і іконостас: літературно-критичні статті. К., 1997. 190 с.
47. Плерома 3'98. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998.
48. Поліщук Я. Література ХХІ століття: прогностичний начерк. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2013. Вип. 2. С. 67–70.

49. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К. : А.С.К., 2004. 192 с.
50. Саєнко В. Сучасна українська література: компендіум. Одеса, 2014. 352с.
51. Семків Р. Постмодернізм як дискусія та дискурсивність (з побіжними нотатками про українську літературну ситуацію). *Література плюс*. 1999.
52. Скорина Л. Мистецтво складати пазли: статті, рецензії, есе. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2012. 194 с.
53. Софій Н.З. Інноваційні методи навчання та викладання: теоретичне підґрунтя та методика використання. К.: Проект «Рівний доступ до якісної освіти», 2007. 61 с.
54. Стамат Т. В. Постмодернізм у школі: методичний посібник. Миколаїв, 2004. 72 с.
55. Старовойт І. Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця ХХ століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2001. 19 с.
56. Сучасна українська література кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.: [Для ст. шк. віку]: / Упорядкув. текстів, передм., підготовка навч.-метод. матеріалів І.М.Андрусика. К.: Школа, 2006. – 464 с.: (Шкіл. хрестоматія)
57. Сучасний літературний процес: імена та тенденції: аналітично-інформаційне видання / Сумська обл. універс. наук. б-ка ; уклад. С. В. Сагайдак, Г. П. Кашуба. Суми, 2008. 133 с.
58. Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. Київ : Академія, 2012. 312 с.
59. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / Фасоля А. М., Яценко Т. О., Уліщенко В. В., Тименко В. М., Бійчук Г. Л. Київ, Україна: УОВЦ «Оріон», 2019.
60. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / О. М. Авраменко. Київ, Україна: Грамота, 2019.

61. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / О. В. Слоньовська, Н. В. Мафтин, та Н. М. Вівчарик, Київ, Україна: Літера ЛТД, 2019.
62. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / Л. Т. Коваленко та Н. І. Бернадська. Київ, Україна: ВД «Освіта», 2019.
63. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / О. І. Борзенко, та О. В. Лобусова. Харків, Україна: Вид-во «Ранок», 2019.
64. Українська література. 10–11 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень). URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/oftenrequested/educationalprograms/> (дата звернення: 09.09. 2022).
65. Українська література: підручн. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень) / Р. В. Мовчан, О. М. Авраменко, В. І. Пахаренко; наук. ред. Р. В. Мовчан. Київ: Грамота, 2011. 352 с.: іл.
66. Українська література: підручн. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень) / Р. В. Мовчан, О. М. Авраменко, В. І. Пахаренко; наук. ред. Р. В. Мовчан. Київ: Грамота, 2011. 352 с.: іл.
67. Українська література: підручник для 11 класу загальноосв. навч. закладів (рівень стандарту, академічний рівень) / Г. Ф. Семенюк, М. П. Ткачук, О. В. Слоньовська та ін.; за заг. ред. Г. Ф. Семенюка. Київ: Освіта, 2011. 416 с.
68. Українська література: підручник для 11 класу загальноосв. навч. закладів (рівень стандарту, академічний рівень) / Г. Ф. Семенюк, М. П. Ткачук, О. В. Слоньовська та ін.; за заг. ред. Г. Ф. Семенюка. Київ: Освіта, 2011. 416 с., с. 379
69. Українське слово. Хрестоматія української літератури XX ст.: У 4-х кн. / Упор. В. Яременко. К., 1994. Т.3., К., 1996. Т.4.

70. Українські літературні школи та групи 60–90-х рр. ХХ ст.: антологія / авторський проект Василя Габора. Львів: Піраміда, 2009. 620 с.
71. Фізер І. Постмодернізм: *post\ante\modo*: Термін з нульовим значенням. *Сучасність*. 1998. № 11. С.117-123.
72. Філоненко С. Концепція жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ ст.: Монографія. К., Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. 158 с.
73. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. К.: КВІЦ, 2020. 274 с.
74. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; голов. ред. В.І. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. 742 с
75. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб. К.: Академія, 2008. 248 с.
76. Харчук Р. Покоління постепокси (Проза). *Дивослово*. 1998. №1. С.6-12.
77. Хассан І. Культура постмодернізму. *Вікно в світ*. 1999. №5. С.99-111.
78. Шевченко З. О. До проблеми нових підходів щодо створення підручників та навчальних посібників з літературних факультативів. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць* / ред. кол.; наук. ред. О. М. Топузов. К.: Педагогічна думка, 2014. Вип. 14. 866 с.
79. Юрчук О. О. У тіні імперії. Українська література в світлі постколоніальної теорії : монографія; наук. консульт. П. В. Білоус. К.: Академія, 2013. 224 с.
80. Якубовська М. У дзеркалі слова: есеї про сучасну українську літературу. – Львів, 2005. 751с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Сучасні українські письменники користуються низкою стилів, їхніми комбінаціями та різновидами:

<p>Богеміанізм</p> <p>Богема (від франц. Bohème, буквально - циганщина) широко поширене найменування середовища, найчастіше з художньої інтелігенції - акторів, музикантів, художників, літераторів, провідних безтурботний, безладний спосіб життя.</p>	Ю.Андрухович
<p>Дитячо-підліткова альтернатива</p>	Любко Дереш,
<p>Екзистенціалізм з елементами психоаналізу</p> <p>Екзистенційна психологія, як ніяка інша, спроектована на найважливіші питання в житті людини, тобто саме на ті питання, від відповідей на які прямо залежить, як складеться або як не складеться людське життя, відбудеться людина у цьому світі чи ні.</p>	С.Процюк
<p>«Магічний реалізм» – це <u>реалізм</u>, у якому органічно поєднуються елементи реального та фантастичного, побутового та міфічного, дійсного та уявного, таємничого.</p>	Т.Прохасько
<p>Меланхолійна метафізичність (метафізичний - абстрактний, відірваний від життя; меланхолія - своєрідна депресія, важкий, похмурий, сумний <u>настрій</u>, сум, туга.</p>	О. Лишега, І. Андрусяк
<p>Метаісторизм – історизм «вищого гатунку», визначає своєрідність концепції світу і людини у історіософській літературі, в якій сполучено міфологізм та історизм,</p>	В. Кожелянко

з'єднуючи ідею наступності та ідею вічного повторення, яке виявляє у перебігу часового потоку певні константи.	
Міфологізм – спосіб поетичної реалізації <u>міфу</u> у творах оригінальної <u>літератури</u> .	В. Герасим'юк, І.Калинець, М.Воробйов
Некрокомунізм Вано Крюгер пише у вигаданому ним самим стилі «некрокомунізм» – «розплутування радянської міфології, в якій ми всі досі живемо».	Мирослав Лаюк, Олег Коцарев
Неоавангард Намагання письменників докорінно оновити художню практику.	С. Жадан, А. Бондар, В. Цибулько
Неомодернізм – те саме заперечення минулого заради гармонійного свого нинішнього, пошук життєвих форм за для себе, наслідування неможливе.	В. Медвідь, Є. Пашковський, Г. Пагутяк; І. Римарук, О. Забужко
Неофутуризм – це відхід від скептичного ставлення постмодернізму, пов'язаного з ідеалістичною вірою в краще майбутнє і необхідною потребою контакту із сучасною технологічною гармонією. Культивування урбанізму (естетика машинної індустрії і великого міста).	Ю.Завацький
Порно-еротицизм Література й секс лише тоді приносять справжні відчуття, коли ти бачиш в тому зміст, а не просто насолоду. Врешті це література про продовження роду людського.	Ю. Винничук, Ю. Покальчук
Рокова ритміка, панк-рок	В. Неборак

Це верліброві тексти, які мають свою внутрішню ритміку, де є певні звукові моменти.	
Фемінізм	О.Забужко, Є.Кононенко

